

Genowefa Horoszko

„Zaginione – ocalone”. Średniowieczne monety ze skarbu gryfińskiego w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie i Muzeum w Koszalinie

Lost-Saved. Medieval coins from Gryfino hoard in the collection
gathered by the National Museum in Szczecin and the Museum in Koszalin

Abstract: A hoard of medieval coins, mainly from Brandenburg and Pomerania, was discovered in 1933 in Gryfino (German: *Greifenhagen*). Some part of the deposit got dispersed, however, most of it was acquired for the collection of the then museum in Szczecin. During World War II the hoard was evacuated to the town of Mołtowo, Kołobrzeg district and disappeared. After the war 468 coins were recovered, which are now stored in the National Museum in Szczecin and the Museum in Koszalin.

Keywords: Brandenburg, Western Pomerania, Gryfino, Mołtowo, Middle Ages, hoard of coins, denarii, bracteates, economic immobilisation, demonetization

Słowa kluczowe: Brandenburgia, Pomorze Zachodnie, Gryfino, Mołtowo, średniowiecze, skarb monet, denary, brakteaty, immobilizacja, demonetyzacja

W 1933 roku w Gryfinie, pow. gryfiński (daw. *Greifenhagen*) znaleziono skarb średniowiecznych monet, niezwykle ze względu na wielkość i skład; liczbą monet pomorskich przewyższał on wszystkie znane do tego czasu zespoły (Szczurek 2004, 73–77)¹. Nie doczekał się jednak szczegółowego opracowania, chociaż stanowił dobrą okazję do przeprowadzenia badań nad mennictwem zachodniopomorskim w 2. połowie XIII wieku. W obiegu pieniężnym pojawiły się wówczas anonimowe denary i brakteaty o niewielkiej średnicy i schematycznych symbolach. Z powodu okresowej wymiany monet, tzw. *renovatio monetarum*, panuje wśród nich duża różnorodność odmian stempli. Renowacja mająca fiskalny charakter,

¹ Większość średniowiecznych monet zachodniopomorskich pochodzi ze skarbów na terenach Nowej Marchii i Brandenburgii. Z ogólnej liczby dwudziestu depozytów najliczniejsze zanotowano w: Żeńsku, gm. Krzęcin, woj. zachodniopomorskie (po 1291) – ok. 840 monet, w tym 642 pomorskie; Hirschfelde, Landkreis Barnim (ok. 1308) – 10661 monet, w tym 191 pomorskich; Laskach, gm. Górzycy, woj. lubuskie (ok. 1305) – 8430 monet, 69 pomorskich; Wojcieszycach, gm. Kłodawa, woj. lubuskie (ok. 1290) – 248 monet, w tym 41 pomorskich; Belzig, Landkreis Postdam-Mittelmark (ok. 1310) – 2162 monet, w tym 30 pomorskich.

na Pomorzu Zachodnim przeprowadzana była dwa razy w roku. Wynika to z terminów wypłat dochodów na rzecz uprzywilejowanych, głównie kościołów i klasztorów. Prawo do bicia monet zastrzeżone było dla księcia, ale z czasem pojawiły się okazy ze znakami symbolizującymi pomorskich możnowładców i duchowieństwa. Okres brakteatowo-denarowy pomimo uzupełnień pozostaje nadal zagadkowy. Brak pomorskich skarbów z tego okresu sprawia, że zdani jesteśmy na obce źródła numizmatyczne.

Pod względem składu i chronologii najbliższe gryfińskiemu są zaledwie trzy depozyty z terenów sąsiednich: z Żeńska (*Hohenwalde*), gm. Krzęcin, Lasek (*Lässig*), gm. Górzycy i Hirschfelde, Landkreis Barnim w Brandenburgii, przy czym tylko te dwa ostatnie są analogiczne do skarbu gryfińskiego pod względem wielkości.

Cały skarb zaraz po odkryciu trafił do Muzeum Krajowego w Szczecinie (*Pommersches Lademuseum*). Podstawowych informacji o skarbie dostarczają wstępne przedwojenne opracowania Ottona Kunkela, w których opisał okoliczności odkrycia, pochodzenie monet i ich chronologię (Kunkel 1934a, 27–28; 1934b, 336–339). Trzon depozytu tworzyły monety brandenburskie i pomorskie, stanowiące łącznie ponad 90% całości. Pozostała, nikła domieszka obcych emisji była słabo rozpoznana, a znajdowały się tam rzadkie okazy (na co wskazuje archiwalna dokumentacja) również z imionami władców. Mogły one wnieść nowe informacje dotyczące chronologii bezwzględnej skarbu.

Archiwalia zawierają informacje o rozproszonych monetach ze skarbu (Archiwum Działu Archeologii MNS,teczka 336). Jest to korespondencja O. Kunkela z kolekcjonerem E. Schnuhrem z Lüneburga i prof. A. Suhlem ze *Staatliche Museen* w Berlinie. Zachował się spis rozproszonych egzemplarzy z odniesieniami do podstawowej literatury, w tym katalogów H. Dannenberga i E. Bahrfeldta. Do cennych źródeł należy zaliczyć osiem fotografii archiwalnych, na których prezentowane są najciekawsze monety ze skarbu (w Dziale Numizmatyki MNS), głównie brandenburskie i pomorskie, ale też zaginione egzemplarze ze słabo rozpoznanej części skarbu, m.in. angielskie, meklemburskie, czeskie, saskie, kolońskie, lubeckie, śląskie oraz niemieckich władztw kościelnych. Obecność brakteatów czeskich i śląskich w skarbie gryfińskim może być przypadkowa (pozostałość jakiegoś innego zespołu), ponieważ północną granicę ich obiegu stanowiła Nowa Marchia.

W czasie II wojny światowej skarb gryfiński wraz z innymi zabytkami archeologicznymi z muzeum szczecińskiego ewakuowany został do Mołtowa². Po 1945 roku brak energicznych działań ze strony władz polskich w zakresie zabezpieczania zbiorów dawnych niemieckich instytucji muzealnych doprowadził

² Archiwum Działu Archeologii MNS,teczka 336. Akta ewakuacyjne (*Evakuiertes Sammlungsgut*).

do utraty większości zabytków, w tym również omawianego tu depozytu. W tej sytuacji odnalezione niedawno w Mołtowie monety, zgromadzone obecnie w Muzeum Narodowym w Szczecinie i przypadkowo odkryte w tej miejscowości w 1970 roku, przechowywane w Muzeum w Koszalinie (opublikowane jako oryginalny skarb), stanowią podstawę źródłową do badań nad skarbem. Dysponujemy zatem 468 egzemplarzami, czyli niespełna 6% całej zawartości depozytu gryfińskiego. Na ich podstawie spróbuję odpowiedzieć na pytanie, czy jest to grupa reprezentatywna i czy odzwierciedla ona pomorski rynek pieniężny na przełomie XIII/XIV wieku.

Dzieje skarbu gryfińskiego

1 września 1933 roku w Gryfinie, na działce należącej do miejskiej kasy oszczędnościowej (ówczesna *Wieckstrasse* 11, aktualnie Bolesława Chrobrego), w wykopie fundamentowym na głębokości ok. 1,9 m natrafiono na garnek gliniany wypełniony monetami. Informację o sensacyjnym odkryciu skarbu lokalna prasa *Greifenhagen Kreiszeitung* podała 3 września. Następnego dnia pisemnie interweniował w tej sprawie dr O. Kunkel, konserwator zabytków archeologicznych na ówczesną prowincję Pomorze i jednocześnie dyrektor Muzeum Krajowego w Szczecinie (*Pommersches Landesmuseum*). W zabezpieczeniu znaleziska zaangażowane były służby lokalne i policja, dzięki którym odzyskano naczynie, fragmenty tkaniny lnianej z aplikacjami (trzy srebrne rozetki) i monety o łącznej masie ok. 3 kg. Ustalono, że ok. 1000 monet uległo rozproszaniu, pozostałe wraz z naczyniem trafiły do zbiorów Muzeum Krajowego w Szczecinie (Kowalski, Kozłowska, Rogalski 2016, 32–33). W nowym inwentarzu *Provinzial-Sammlung* pod numerem 1955 figuruje zapis określający tylko liczbę monet (7618, w tym 6062 całych i 1556 połówek), poza tym nie znamy żadnej innej dokumentacji. Informacja o tym znalezisku została ujawniona i weszła do naukowego obiegu już w następnym roku. Sam O. Kunkel wstępnie opracował materiał numizmatyczny i opublikował w dwóch czasopismach: lokalnym i naukowym³. Autor ten nadmienia, że ok. 1000 monet przeszło w obce ręce, ale kontakt z kolekcjonerem, emerytowanym urzędnikiem budowlanym E. Schnuhrem z Lüneburga, umożliwił pozyskanie informacji o rozgrabionej części skarbu. Z opracowania jednoznacznie nie wynika, czy zestawienie obejmuje również tę rozproszoną partię, ale w obu publikacjach pojawia się sumaryczna liczba ok. 7600 egz. (denary i brakteaty). Z zachowanych materiałów archiwalnych (korespondencja i wykazy) można wnioskować, że opis dotyczył całego skarbu. Paradoksalne rozproszona część depozytu jest dokładnie rozpoznana, o czym będzie mowa poniżej.

³ Kunkel 1934a, 27–28; 1934b, 336–339. Stan liczbowy uratowanego skarbu podajemy za publikacją w *Altschlesien*.

W czasie II wojny światowej najcenniejsze zabytki muzeum zostały ewakuowane do wybranych miejsc na terenie Pomorza Zachodniego. Z odnalezionych po wojnie, w 1945 roku spisów ewakuacyjnych wynika, że skarb z Gryfina został wraz z innymi zabytkami archeologicznymi i specjalistyczną literaturą wywieziony do pałacu w Mołtowie w pow. kołobrzeskim i przekazany pod opiekę tamtejszej rodziny z rodu Braunschweigów⁴. Pałac przetrwał wojnę, a zabytki prawdopodobnie wtórnie ukryto w jego pobliżu, w nieznanymi miejscach. Pomimo odnalezionych spisów ewakuowanych zabytków, tylko wybiórczo i sporadycznie sprawdzano miejsca złożenia zbiorów przedwojennego muzeum. Skarb i towarzyszące mu zabytki archeologiczne zaliczone zostały do strat wojennych. Zbioru drobnych monet (ok. 100 egz.) odnalezionego przypadkowo w latach siedemdziesiątych XX wieku w okolicach Mołtowa, na tzw. dzikim wysypisku nikt nie łączył z muzealiami wywiezionymi ze Szczecina. 17 monet trafiło później do Muzeum w Koszalinie i funkcjonuje w literaturze jako zespół z Mołtowa⁵. Nie był to koniec wojennych losów tego skarbu. W 2016 roku w Mołtowie odkryto kolejne przedmioty z sygnaturą PLM (*Pommersches Landesmuseum*), ale tym razem przeprowadzono szersze poszukiwania (Kowalski, Kozłowska, Rogalski 2016, 9–76). W ich wyniku znaleziono 501 przedmiotów archeologicznych i 448 drobnych denarów i brakteatów, co stanowi 5,6% całego skarbu gryfińskiego. Trzeba też wspomnieć, że w latach powojennych (brak daty w księgach inwentarzowych) do zbiorów Działu Numizmatyki MNS trafiły trzy denary z tego znaleziska.

Dzisiejsza wiedza o depozycie gryfińskim opiera się na dwóch ogólnych opracowaniach O. Kunkela, różniących się między sobą formą i treścią. W wydawanym w Szczecinie czasopiśmie z branży elektrycznej autor opisał znalezisko na tle innych skarbów pomorskich oraz zilustrował je pięcioma zbiorczymi fotografiami (Kunkel 1934a, 27–28, ryc. 1–5). Walorem tej publikacji są zdjęcia w większości utraconych monet i naczynia. Zawartość znaleziska w liczbie 6000 całych egzemplarzy i 1600 połówek została wydatowana na 2. połowę XIII wieku. Bardziej szczegółowego materiału do badań dostarcza tekst zamieszczony w archeologicznym roczniku *Altshlesien* (Kunkel 1934b, 336–339)⁶. Autor opisał

⁴ Archiwum Działu Archeologii MNS, Akta ewakuacyjne (*Evakuiertes Sammlungsgut*), 103–114. Do pałacu przewieziono 10 dużych skrzyń zawierających zabytki i książki, w tym opracowania Dannenberga, Barhrfeldta, Friedensburga, Fiali oraz wiele opracowań i periodyków numizmatycznych („*Zeitschrift für Numismatik*”, „*Deutsche Münzblätter*”). Łącznie na liście wywozowej znajdowało się 490 pozycji.

⁵ Mielniczuk 2004, 217–228; Kulesza 2011, 199–200; Kulesza 2015, tabl. III. Michał Kulesza domniemywał, że monety znalezione w Mołtowie mogą być częścią skarbu gryfińskiego, ale nie wspominał o tym w informatorze.

⁶ Mimo iż był to wstępny opis składu skarbu, zabrakło krótkiego omówienia pozostałych monet obcych, tzw. domieszki. Część monet z dalekich regionów mennicznych (Anglia, Szwecja,

okoliczności odkrycia, dokonał analizy naczynia glinianego i pozostałości tkaniny lnianej oraz przeprowadził ogólną klasyfikację monet. Kulisty garnek z zaokrągloną krawędzią wylewu (bez wywinięcia na zewnątrz) według aktualnego stanu wiedzy reprezentuje typ związany z garncarstwem północnoniemieckim, który w XII wieku pojawił się w Dolnej Saksonii i Brandenburgii, a w kolejnym stuleciu rozpowszechnił się w zachodniej części Pomorza Zachodniego⁷. Do ukrycia skarbu monet średniowiecznych zostało użyte duże naczynie (19 cm wysokości), a ślady patyny we wnętrzu świadczyły o maksymalnym jego wypełnieniu. Monety przed włożeniem do garnka umieszczone były w lnianym woreczku, spiętym trzema aplikacjami w kształcie ozdobnych rozetek, spośród których pojedyncza pięciolistna miała uszko, a dwie trójlistne zakończone były haczykami.

W składzie skarbu najliczniejszą grupę stanowiły monety brandenburskie (3271 całych + 1145 połówek, z tego: 3269 + 1145 denarów, 2 całe brakteaty), niewiele mniej rozpoznano okazów pomorskich (2504 + 385, z tego: 2027 + 347 denarów i 477 + 38 brakteatów). Pozostała domieszka to egzemplarze bite w Meklemburgii (112 + 3) oraz w bardziej odległych mennicach: Anglii (20 + 0), Czech (3 + 0), Saksonii-Anhaltu (25 + 8), północno-zachodnich Niemiec (8 + 2), Nadrenii (12 + 0), Dolnych Łużyc i Śląska (25 + 3), Kolonii (28 + 0), Magdeburga (11 + 7), „Niderlandów”⁸ (11 + 0), Westfalii/Lippe/Brunszwiku (30 + 0), Szwecji (1 + 0) i Węgier (1 + 0). Nieco bliżej rozpoznane zostały dwie największe grupy zabytków pochodzące z Pomorza Zachodniego i Brandenburgii. Można przypuszczać, że O. Kunkel choć nie był numizmatykiem, nie miał z tym większych problemów, ponieważ ówczesne Muzeum Krajowe dysponowało bogatą literaturą numizmatyczną, z dziełami H. Dannenberga i E. Bahrfeldta na czele⁹. Poza O. Kunkelem w badaniach nad skarbem zaangażowany był także prof. A. Suhl z Gabinetu Numizmatycznego w Berlinie, któremu udostępniono do rozpoznania ok. 200 monet. Należy brać pod uwagę, że do Berlina przesłano numizmaty, ale nie wiadomo, czy powróciły one do Szczecina¹⁰.

Niderlandy, Węgry) należała do najstarszej warstwy jego zawartości, a ich obecność w skarbie sugeruje, że nie były wycofywane z obiegu. Inne zawierały dane metrykalne pozwalające rozpoznać władcę. Usystematyzowanie tych emisji dawałoby wskazówki odnośnie do dalszych analiz. W obecnej sytuacji są dla badań stracone.

⁷ Mikołajczyk 1977, 53–5, 104, tabl. II/1; Cnotliwy 2014, 136, ryc. 29:1,2. Według typologii autora jest to charakterystyczna forma ceramiki siwej, reprezentująca typ I odmianę 1.

⁸ Tak jest w publikacji Kunkela i dalej jest tak cytowane. Nie wiadomo, co autor miał na myśli, prawdopodobnie szeroko rozumiany region i bliżej nieokreślone monety.

⁹ Bahrfeldt 1889; Dannenberg 1893. Akta ewakuacyjne zawierały spis książek i periodyków.

¹⁰ Kwerenda przeprowadzona w 2019 r. w berlińskim Gabinetie Numizmatycznym pod kątem obecności monet ze skarbu z Gryfina była negatywna.

Monety brandenburskie opisane zostały według mennic, warto jednak podkreślić, że nie wszystkie można było na podstawie tego klucza rozpoznać. XIII-wieczne mennictwo brandenburskie cechuje wielka różnorodność kompozycji i brak napisów, sporadycznie tylko pojawiają się imiona władców i nazwy miejscowości. E. Bahrfeldt ustalił szereg mennic i emitentów, nadal jednak duża część monet pozostaje bliżej nieokreślona. Według O. Kunkela w skarbie gryfińskim najliczniej reprezentowane były denary z mennicy w Spandau (247 + 67), w dalszej kolejności były denary z Salzwedla (166 + 72), następnie z Brandenburga (137 + 30), Stendalu (23 + 6) i Myśliborza (15 + 3). W grupie monet brandenburskich znalazły się emisje przypisywane biskupowi lubuskiemu Konradowi I (1284–1299) i mennicy w Lubuszu (2 + 2). Jak dowiodły późniejsze badania, biskupi lubuscy nie prowadzili działalności menniczej, a rzekome denary biskupa należą do arcybiskupa magdeburskiego Konrada II (1266–1277) (Szczurek 2008, 44–46). W 2. połowie XIII wieku Lubusz znalazł się przejściowo we władaniu arcybiskupów i tylko Konradowi II przypisać można produkcję monet. Wśród emisji brandenburskich znalazły się także monety władców terytorialnych z Friesack (4 + 1). Atrybucja opierała się na przedstawieniu i zniekształconym napisie przypisywanym przez E. Bahrfeldta panom von Friesack (BfH 746, 760), tymczasem według najnowszych ustaleń monopol menniczny margrabiów był nieuszczuplony, a przywołane monety są emisjami naśladowczymi, powstałymi w hrabstwie Brehny, włączonym w 1290 roku do księstwa Saksonii-Wittenbergi (Dannenberg 2000, 98).

Wśród monet pomorskich (ich rodzaje nie są rozróżniane) najliczniej reprezentowane były egzemplarze z Pyrzyca (774 + 65), kolejne odnosiły się do Anklam (208 + 53) i Dymina (123 + 31). Nieco mniej było monet z Uznamu (33 + 0), Szczecina (25 + 7) i Strzałowa (14 + 1), a pojedyncze całe egzemplarze pochodziły ze Stargardu (1) i Wołogoszczy (1). Do grupy pomorskiej włączone zostały obiekty z mennicy biskupiej w Kamieniu (81 + 4), a także z Pasewalku (26 + 2), który jednak został przyłączony do Pomorza dopiero w 1320 roku, po wygaśnięciu dynastii askańskiej. Wprawdzie H. Dannenberg wiązał z tamtejszą mennicą zarówno brakteaty (ok. 1270 roku), jak i denary (XIV–XV wiek) z symbolem łapy ptaka i umieścił wszystkie pośród emisji pomorskich, ale z powodów politycznych (Pasewalk w XIII wieku należał do Brandenburgii) skłaniał się do przyporządkowania brakteatów margrabiom¹¹. Tadeusz Szczurek wyklucza taką atrybucję i odnosi emisję brakteatów do Pomorza, lecz najpewniej innej mennicy¹². Niski ciężar (brakteaty w skarbie z Żeńska ważyły w granicach

¹¹ Dannenberg 1893, 64–65. Brakteaty znane są z dwóch skarbów (Żeńska, ok. 1280 r., i tzw. skarbu Kretschmera, 4. ćwierć XIII wieku).

¹² Szczurek 2007, 53–56. Badania dowodzą, że w 2. połowie XIII wieku Brandenburgia produkowała denary, a przypisywane jej przez starszą literaturę brakteaty powstały na innym terenie, m.in. w Anhalcie, Saksonii-Wittenberdze, na Dolnych Łużycach.

0,38–0,44 g) i geografia znalezisk są tutaj mocnymi argumentami. Wymowa symbolu pozostawia również wątpliwości, tym bardziej, że od połowy XIV wieku do dzisiaj niezmiennym znakiem Pasewalku są trzy głowy gryfie¹³.

Ważna informacja dotyczyła rozpiętości chronologicznej zespołu, która wynosiła w przybliżeniu ok. 200 lat. Według publikacji najstarszą monetą była tzw. agrypinka połabska (naśladownictwo denarów kolońskich), bita w Bardowiku pod koniec XI wieku, natomiast z dokumentacji archiwalnej wynika, że w skarbie rozpoznano denara krzyżowego (*Wendenpfennig*). Obie monety są anonimowe i stanowią pozostałość napływu srebra zachodniego na Pomorze, przy czym krzyżówki emitowane były – w zależności od typu – od końca X do początku XII stulecia. W grupie najstarszych monet znajdowały się jeszcze dwa denary bite w XII wieku w Brukseli i jeden okaz pochodzący z nieznannej mennicy szwedzkiej. Określenie najmłodszej monety, wyznaczającej termin *post quem* ostatecznego uformowania skarbu, utrudniał fakt wystąpienia stargardzkiego denara, bitego w XV wieku (DbgP 243b). Biorąc pod uwagę fakt, że trzon zespołu tworzyły monety emitowane w 2. połowie XIII wieku, tak duża rozpiętość chronologiczna przemawiała raczej za przypadkową obecnością tego egzemplarza. W tej sytuacji najmłodsza emisja znajdowała się wśród denarów brandenburskich lub pomorskich tworzących główną część skarbu. Otto Kunkel przyjął, że ukrycie depozytu nastąpiło w latach trzydziestych XIV wieku, choć dzisiaj bardziej realna wydaje się data wcześniejsza¹⁴. Tadeusz Szczurek przywołał brandenburskie znaleziska z Lasek (ok. 1305) i Hirschfelde (ok. 1308), które podobne są do niego w składzie. Pozwala to przesunąć skarb z Gryfina do początku XIV wieku.

Odzwierciedleniem aktualnego stanu wiedzy o skarbie jest opracowanie inwentarzowe Stanisławy Kubiak (współpraca Borys Paszkiewicz), w którym zawartość depozytu alfabetycznie została pogrupowana według krajów (terytoriów), zaś w przypadku Brandenburgii, Pomorza i Dolnej Lotaryngii wyszczególniono mennice oraz podano liczbę egzemplarzy (Kubiak 1998, 130–131). Według autorów skarb ukryty został po ok. 1330 roku.

Skarb gryfiński w świetle archiwaliów

Przegląd teczek archiwalnych w Dziale Archeologii MNS przynosi nam zaskakująco dużo informacji o skarbie, pozwala lepiej poznać jego losy, a także mniej znane aspekty postępowania w odniesieniu do znalezisk monetarnych. Wśród wspomnianych źródeł pisanych znajduje się korespondencja O. Kunkela

¹³ Hupp 1898, 92.

¹⁴ Mikołajczyk 1977, 104; Szczurek 2007, 317. Andrzej Mikołajczyk nie przedstawił kontrargumentów za wcześniejszym datowaniem skarbu (2. połowa XIII wieku).

z prof. A. Suhle z Gabinetu Numizmatycznego *Staatliches Museum* w Berlinie i kolekcjonerem E. Schnuhrem z Lüneburga (Archiwum Działu Archeologii MNS, teczka 336). Ten ostatni odegrał dużą rolę przy zbieraniu rozproszonych monet ze skarbu, których listę wraz z rysunkami przesłał O. Kunkelowi. Ostatecznie sporządzony przez O. Kunkela wykaz zawierał 133 pozycje, w większości zdublowane obiekty w liczbie 1065 całych i 259 połówek. Ponumerowane monety opatrzone nazwą kraju lub mennicy, wskazaniem katalogu i typu oraz liczbą egzemplarzy. Zabytki mają odniesienie do katalogów lub publikowanych materiałów porównawczych (głównie skarby), w których wystąpiły podobne monety. Egzemplarze pomorskie zidentyfikowano według systematyki Dannenberg (inicjał D), brandenburskie – Bahrfeldta (B), meklemburskie – Oertzena (Oe), śląskie – Friedensburga (skrót: Friedensbg.), a czeskie – według Fiali¹⁵. W rozpoznaniu rzadszych monet pomagał prof. Suhle, któremu przesłano rysunki, a tylko w 19 przypadkach niezbędne były oryginalne egzemplarze. Zdaniem O. Kunkela w rozproszonym materiale nie było monet odmiennych typologicznie od tych zgromadzonych w muzeum, a ich liczba (7) proporcjonalnie potwierdzała skład podany do publicznej wiadomości. Podjęto wówczas decyzję o pozostawieniu zabytków w prywatnych rękach. Dzisiaj może to dziwić, ale zgodnie z ówczesną polityką niemieckiego muzealnictwa można było wymieniać i sprzedawać dublety monet pochodzące ze znalezisk. Z archiwaliów wyłania się jeszcze kwestia dotycząca monet udostępnionych prof. Suhlemu (z części pozyskanej przez E. Schnuhra). Na wyraźną prośbę tego badacza siedem wybranych egzemplarzy miało pozostać w *Staatliche Museen* w Berlinie. Dokumentacja w znacznym stopniu pozwala zrekonstruować rozgrabioną partię skarbu i co istotne, można być pewnym wiarygodności określeń. Należy jednak pamiętać, że wykaz O. Kunkela to wstępnie rozpoznany materiał, zgodny z ówczesnym stanem wiedzy, który miał służyć do dalszych badań i uzupełnień. Informacja o ważeniu monet świadczyła o toczących się szczegółowych pracach nad znaleziskiem, które nie doczekały się finału.

Pochodzenie monet znalezionych w Mołtowie

Ewakuacja zabytków pod koniec wojny do Mołtowa dawała spore szanse, że zostaną one odszukane przez legalnych właścicieli. Niestety, skarb przepadł i dopiero w 2016 roku ponownie odzyskano jego część. Przypadkowe znalezisko przedmiotów z dawną sygnaturą muzeum szczecińskiego (PLM) zostało zgłoszone służbom konserwatorskim, a następnie podjęte zostały prace archeologiczne. Znaleziono 448 monet (407 denarów i 41 brakteatów) na ogół

¹⁵ Do identyfikacji rzadszych monet posłużyły opracowane przez Bahrfeldta skarby z Aschersleben i Lasek (zob. Bahrfeldt 1890; Menadier 1902).

w dobrym stanie zachowania. Niska czytelność stempli wynika przede wszystkim z niedobicia, przesunięcia lub przebiccia monet podczas produkcji. Pochodzenie wszystkich egzemplarzy z depozytu gryfińskiego przyjmujemy jako pewnik, choć istnieje niewielkie prawdopodobieństwo domieszania się innych monet, ponieważ archeolodzy przeszukiwali detektorem skarpcę, z której już wcześniej wydobywane były różne przedmioty zabytkowe. Ostatecznie udało się odzyskać 230 monet brandenburskich, co stanowi ok. 51% całości znaleziska, i 205 monet pomorskich, stanowiących ok. 46% całości. W skład nielicznej domieszki – 13 egzemplarzy (ok. 3% całości) – wchodzi 9 monet obcych i 4 fragmenty mocno skorodowane, nienadające się do identyfikacji. Odzyskane monety, to w większości całe egzemplarze, choć dzielonych połówek jest dość dużo, łącznie 98 (z tego: brandenburskich 72, pomorskich 24, obcych 2), co stanowi ok. 22% znaleziska. Monety dzielono regularnie wzdłuż linii nacięcia, której ślady są widoczne na krawędziach. Uzyskany w ten sposób nominal jest o połowę mniejszy od denara, co świadczy o zapotrzebowaniu na mniejsze jednostki i upięiężnieniu lokalnego rynku.

Monety brandenburskie składają się wyłącznie z denarów wybitych w schyłkowym okresie panowania dynastii askańskiej (1157–1320) na terenie ówczesnej Nowej Marchii¹⁶. Są w większości anonimowe i bardzo charakterystyczne pod względem stylu oraz użytych motywów związanych z wyobrażeniem władcy. Typowe są wizerunki postaci w pozycji stojącej lub siedzącej, trzymające w rękach różne przedmioty, symbolizujące treści związane z władzą (miecz, tarcza, proporzec, hełm) i pozycją społeczną (elementy architektoniczne). Występujące na monetach motywy heraldyczne (najczęściej orzeł, głowa orła czy hełm) próbowano na podstawie analogii sfragistycznych powiązać z miejscami bicia. Jak się okazuje, tylko monety Ottona IV pewnie można przydzielić do Stendalu, ponieważ wystąpiła na nich nazwa mennicy (Bft 199–201). W innych przypadkach (Spandau, Salzwedel, Brandenburg, Myślibórz) brakuje mocnych przesłanek atrybutywnych. Przyjmuje się, że zcentralizowane w rękach margrabiów mennictwo kontynuowało produkcję tego samego typu denarów w kilku mennicach równocześnie¹⁷. Obowiązujący system corocznej wymiany monet doprowadził do powstania licznych wyobrażeń (nowa moneta musiała różnić się od starej), które stanowią klucz do ich chronologii. Denary brandenburskie – obecne w wielu skarbach pomorskich – do dzisiaj datowane są w przybliżeniu. Stworzona w XIX wieku przez E. Bahrfeldta wizja mennictwa brandenburskiego

¹⁶ W Mołtowie brak typu Bft 594, datowanego na ok. 1320–1325, który pojawia się w znaleziskach późniejszych. Nie zanotowano go również w części rozproszonej skarbu (wykaz O. Kunkela).

¹⁷ Dannenberg (1997, 49) i Szczurek (2007, 41–44) doszli do takich wniosków niezależnie. W okresie późnoaskańskim podczas corocznej wymiany monet za 16 starych denarów otrzymywano 12 nowych.

została ostatecznie poddana rewizji i według nowych ustaleń H.D. Dannenberga najstarsze denary (Bft 443) powstały ok. 1270 roku, najmłodsze zaś (Bft 194) zostały wybite ok. 1300–1305 roku, u schyłku panowania Ottona IV (1266–1308). Opierając się na tych wynikach badań, można domniemywać, że denar Ottona IV jest monetą końcową, tym bardziej, że 45 egzemplarzy łączonych jest tutaj z jego panowaniem, a 8 innych typów (Bft 561–572), skupiających łącznie 92 denary (co stanowi 40,5% wszystkich odnalezionych), datowanych jest przez H.D. Dannenberga na ok. 1285–1295.

W grupie zabytków pomorskich wyróżniono 167 denarów i 39 brakteatów. Anonimowe denary stanowią większość, rzadkością są egzemplarze z imieniem księcia Barnima I (1264–1278). Wczesne emisje można przypisać Barnimowi I lub jego synom (do 1295), kolejne – z powodu braku napisów – trudno połączyć z określonymi władcami. Uwagę zwracają szczególnie wyobrażenia, na których widać wpływy mennictwa brandenburskiego, zwłaszcza na emisjach ze stojącą postacią z uniesionymi rękami. Wielce wymowne są kompozycje z postacią trzymającą miecz i proporzec, włócznie oraz z głowami gryfów, które znacząco odwołują się do symboli związanych z suwerennym państwem pomorskim. Pod koniec XIII wieku zwiększyła się różnorodność przedstawień, na stemplach przybyło drobnych motywów: lilii, rozet, krzyży czy budowli architektonicznych. Znaki te widnieją zarówno na denarach, jak i brakteatach o wyraźnie mniejszej średnicy i zewnętrznym wale otokowym często zdobionym promieniami. Wyobrażenia zazwyczaj przypisywane są tym miastom, które używały podobnych motywów na swoich pieczęciach. Głowę gryfa łączy się z mennicą w Szczecinie, rozetę z Pyrzycami, a hełm z orlim skrzydłem z Uznamem. W zespole z Mołtowa dominują brakteaty z mennicy pyrzyckiej (32 egz.), na których zaobserwowano interesujące zjawisko przebicia monet. Choć sam proces przebijania starszych monet jest znany i występował dosyć często, to rozpoznanie pierwotnego typu monety nie zawsze jest możliwe (Paszkiwicz 2004, 120–121; Szczurek 2007, 42–47). W tym przypadku doszło do przebicia monety rodzimej – dwustronnych denarów z krzyżem po obu stronach (DbgP 74), bitych według tej samej stopy, co było tańsze niż cały proces przygotowania kruszcu srebrnego do bicia nowych monet. Proceder taki miał miejsce najczęściej w okresie systematycznej wymiany monet, kiedy brakowało odpowiedniej ilości srebra.

Jeśli chodzi o chronologię, pomorski materiał numizmatyczny jest tak samo dyskusyjny jak brandenburski, przy czym wśród brakteatów pyrzyckich, szczecińskich i uznamskich zaobserwowano zjawisko immobilizacji stempli¹⁸.

¹⁸ Dannenberg 1997; 2006, 27–47. Autor stworzył nowy podział typologiczny i chronologiczny w oparciu o analizy chronologiczne skarbów usystematyzowanych w grupy czasowe oraz cechy zewnętrzne monet (głównie stylistyka postaci i ich ubiorów), zob. też recenzję Szczurek 2000.

Wyobrażenia przez długie lata były niezmienniane, analogiczne widoczne są na egzemplarzach zarejestrowanych zarówno w skarbach ukrytych pod koniec XIII wieku, jak i ok. połowy XIV stulecia¹⁹. Identyczny motyw pyrzyckiej rozety (DbgP 125a), jak w Gryfinie, znany jest z Hirschfelde (ok. 1308), bardzo podobne wizerunki głowy gryfa (DbgP 141) odnaleźć można w skarbach z Brody (ok. połowy XIV wieku) i Hehlingen (po 1364), a bliskie analogie do brakteata z Uznamu (DbgP 156) odkryć w skarbach z Żeńska (po 1291), Hirschfelde (ok. 1308) oraz w depozycie z Brody (ok. połowy XIV wieku) (Menadier 1895, 129; 1902, 263)²⁰.

Przyglądając się największej grupie brakteatów pyrzyckich, zauważyć można ogromne stylistyczne podobieństwo i znaczne różnice w metrologii (0,56–0,33), które wyraźnie wskazują na różne standardy wagowe, przy czym nie wiadomo, czy w związku z funkcjonującą wymianą monet zmianie ulegał ciężar grzywny, czy stopa mennicza (liczba monet bitych z grzywny). Gdyby przyjąć wagę pomorskiej grzywny z początku XIV wieku jako 192 g, bito by z niej 343–582 monet. Oczywiście takie pomiary materiału ze znalezisk mogą budzić dużo zastrzeżeń, ale wobec braku innych źródeł (ordynacji mennicznych) pozostają jedyną możliwością obliczania stopy menniczej czy kursów monety pomorskiej wobec monet obcych, zwłaszcza z ziem sąsiednich. Ewolucja pomorskiego systemu monetarnego, głównie w kierunku obniżania ciężaru monet, uchwytana jest w relacji do mennictwa Brandenburgii i terytoriów stosujących stopę lubecką (m.in. Meklemburgii). Początkowo dość ciężkie denary pomorskie (ok. 0,90 g) porównywalne były z brandenburskimi, co pozwala domyślać się stosowania podobnej lub identycznej stopy menniczej. Waga monet pomorskich bardzo szybko spadała i ok. połowy XIII wieku pomorska stopa zrównała się z lubecką. Czas rozejścia się tych stóp jest dyskusyjny. Czy doszło do tego w latach osiemdziesiątych XIII wieku, czy później – nie wiadomo²¹. Standard lubecki też ulegał powolnej zmianie, albowiem wyliczony średni ciężar brakteatu lubeckiego na podstawie ordynacji menniczej z 1293 roku wynosił 0,477 g, a po dalszej reformie w latach 1304–1305 już 0,469 g²². Przyjmuje się bardzo ostrożnie, że w okresie pomiędzy 2. połową XIII – początkiem XIV wieku kurs denara brandenburskiego do lubeckiego kształtował się na poziomie 1:1,5.

¹⁹ Szczurek 1983, 68–69. Porównania dotyczyły stempli brakteatów ze Stralsundu i Tanglimu (Anklam), których podobne lub analogiczne rysunki zaobserwowano w skarbach z różnych okresów.

²⁰ Tutaj wyjątkowo na tablicach prezentowane są zdjęcia wybranych zabytków, co wzmacnia możliwości porównawcze. Dannenberg 1893, 15, tabl. A; 1896, 159–160, tabl. U i W.

²¹ Szczurek (2007, 192) za O. Oertzenem, który w oparciu o dokument z 1283 r. stwierdził tożsamość stopy meklemburskiej i lubeckiej, a w konsekwencji także stopy pomorskiej.

²² Szczurek 2007, 193. W latach 1260–1300 średni ciężar denarów brandenburskich wynosił ok. 0,69 g (zob. też Bahrfeldt 1889, 21).

Odnosnie do znalezisk ze skarbu gryfińskiego odnalezionych w Mołtowie można zauważyć podobne proporcje, gdyż średni ciężar 151 denarów brandenburskich (całych egzemplarzy) wynosi 0,67 g, a przeciętna waga 145 denarów pomorskich (całych) kształtuje się na poziomie 0,41 g.

XIII-wieczne mennictwo zachodniopomorskie jest bardzo zagadkowe zarówno z powodu anonimowości stempli, jak i nieznajomości motywacji wprowadzania różnych przedstawień oraz ich ówczesnego znaczenia. Ważnymi kierunkami poszukiwań są analizy składów znanych skarbów w oparciu o nowe ustalenia ikonograficzne i genealogiczne. Z rewizją poglądów mamy do czynienia w odniesieniu do charakterystycznej grupy brakteatów z wyobrażeniem wieży (Dbg 468–470) i denarów z napisem OTPLVDRE (Dbg 66)²³. Monety przypisywane dotychczas Barnimowi I oraz bliżej nieokreślonym władcom pomorskim przez część badaczy są interpretowane inaczej. Koncepcje dotyczące potencjalnych nowych emitentów umieszczono w katalogu.

Poza omówionymi dwoma dużymi grupami monet w zespole z Mołtowa zarejestrowano niewielką domieszkę – 7 okazów bitych w Anhalcie, Brehnie, Meklemburgii, Magdeburgu, Lubece (?) i na Śląsku, które stanowią nie mniej ważne źródło do badań nad obiegiem monetarnym. Najmniej dziwi obecność monet anhalckich, gdyż wynika to z silnych więzi łączących mennictwo Brandenburskiej i hrabstwa Anhaltu. Naśladowcze monety tego władztwa przenikały na sąsiednie terytoria wraz z pieniądzem brandenburskim. Również obecność monety meklemburskiej i lubeckiej wpisuje się w krąg emisji często rejestrowanych na terenie Pomorza Zachodniego, z racji stosowania podobnej lub identycznej stopy menniczej. Niewątpliwie największym zaskoczeniem jest odkrycie brakteatu śląskiego wyróżniającego się średnicą i spłaszczeniem, które nie jest efektem przypadku, a świadczy o zjawisku demonetyzacji. Tego typu monety trafiają do skarbów rzadko i są utożsamiane z surowcem niemonetarnym (sztabkami, blaszkami, plackami) i ozdobami. Z takich sprasowanych monet formowano pary po kilka sztuk i często je zaginano (zwijki), co utrudniało rozpoznanie monet. Jako pieniądz kruszcowy zwijki ponownie pojawiły się w okresie regionalizacji mennictwa²⁴. W sytuacji, gdy transakcje odbywały się przy użyciu wagi, srebro niemonetarne było bardziej uniwersalne i miało nieograniczony zasięg (w przeciwieństwie do monet, których obieg był ograniczony terytorialnie).

²³ W świetle tych rozważań warto wspomnieć o innym bardzo ciekawym, anonimowym denarze z wizerunkiem ukoronowanej głowy gryfa na awersie i tarczy herbowej z trzema gwiazdami na rewersie. Okaz ten, znany w pojedynczym egzemplarzu, pochodzi ze skarbu z Lasek (ok. 1305) (Menadier 1902, 234). Wyobrażenie na rewersie herbu spoza kręgu władzy nie pozwala zaklasyfikować monety do emisji książęcych. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że na Pomorzu Zachodnim funkcjonowało przejściowo mennictwo feudałów świeckich.

²⁴ Kiersnowski 1964, 166; Szczurek 2007, 135–138. Zdaniem T. Szczurka sprasowane brakteaty, bite tym samym stemplem, wyrażają zapotrzebowanie raczej na grubsze niż na pojedyncze monety.

Surowiec srebrny występuje w skarbach ukrytych w XIII i XIV wieku na terenie Niemiec, natomiast zwijki brakteatów pojawiły się na terenach obejmujących swym zasięgiem szerokie i średnie brakteaty.

Wszystkie monety poddano szczegółowej identyfikacji, a egzemplarze obce i budzące kontrowersje zanalizowano szczególnie wnikliwie oraz pokazano na tle szerszego kontekstu niż tylko obecność w skarbach.

Podsumowanie

Jak wiadomo, monety ze skarbu gryfińskiego odnalezione w Mołtowie są „oderwane” od dużego skarbu, który uległ przemieszczeniu. Nie zostały specjalnie wybrane, stanowią więc jego losową próbkę. Pomijając brak najstarszych emisji z końca XI i XII wieku, pozostałe składniki skarbu – monety brandenburskie i pomorskie oraz domieszka monet obcych – znajdują wręcz proporcjonalne odniesienie w zespole mołtowskim. Jest on zwarty chronologicznie, po nałożeniu na siebie lat panowania poszczególnych władców wyraźnie widać, że zdecydowana większość pochodzi z ostatniej ćwierci XIII wieku. Na obecnym etapie udało się ustalić proveniencję 460 monet (238 brandenburskich, 213 pomorskich oraz 9 obcych), wyodrębnić 26 typów brandenburskich i 18 pomorskich oraz wskazać egzemplarz najmłodszy – denar brandenburski z ok. 1300–1305. Wszystkie obce emisje pochodzą z 2. połowy XIII wieku. W sumie są to istotne wskazówki do datowania całego skarbu, gdyż po 1308 roku powinny trafić do niego denary margrabiego Waldemara (1308–1319). Duży odsetek monet dzielonych na połówki (98 egz., co stanowi ok. 22%) wskazuje na ściągnięcie ich z obrotu wewnętrznego, gdzie było zapotrzebowanie na mniejszy nominał. Z kolei wielka różnorodność typologiczna wynikająca z okresowej wymiany monet i obecność monet obcych o nieaktualnym stemplu (z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIII wieku) wymownie uwypuklają jego wartość kruszcową. Można więc powiedzieć, że odzyskane w Mołtowie monety związane były z rynkiem lokalnym i kontaktami handlowymi, a właściciel mógł je gromadzić w ciągu kilku lub kilkunastu lat w celu dokonania jakiejś większej transakcji. Dalsze spostrzeżenia należy odnotować w kontekście całej dotychczasowej wiedzy o skarbie.

Badania nad skarbami nowożytnymi dowiodły niewielkiego wpływu czynnika politycznego na cyrkulację i tezauryzację monetarną. Podobnie było z dowodami na istnienie związku między szlakami handlowymi a lokalizacją skarbów. W konkluzji stwierdzono, że o rozmieszczaniu skarbów zawierających monety z różnych systemów mennicznych decydowały głównie względy ekonomiczne, przejawiające się m.in. w zgodności stopy menniczej i podobieństwie stempla (Mikołajczyk 1983, 13–15). Podobną sytuację można zaobserwować w okresie

od 2. połowy XIII – 1. ćwierci XIV wieku na znacznych obszarach Brandenburgii, Nowej Marchii, Meklemburgii, Dolnej Saksonii i Pomorza Zachodniego, gdzie w obiegu współistniały różne waluty, pomimo metrologicznych i technicznych różnic. Skarb z Gryfina w dużym stopniu reprezentuje przekrój tej masy kruszcowej znajdującej się na Pomorzu Zachodnim. Uderzająco wielka grupa monet brandenburskich w stosunku do rodzimej świadczy o pozostawaniu miasta w strefie obiegu pieniądza brandenburskiego. W 4. ćwierci XIII wieku pojawiły się polityczne przesłanki dla takiego przepływu kruszców, ponieważ Gryfino do wojny brandenbursko-pomorskiej w latach 1283–1284, było pod silnym wpływem Brandenburgii. Zgodnie z postanowieniami pokojowymi Bogusław IV musiał zapłacić margrabiom w ciągu dwóch lat 4000 grzywien czystego srebra (*quatuor milia marcarum puri argenti*), a mieszczan gryfińskich pozyskał poprzez odebranie praw targowych w sąsiadujących miasteczkach²⁵. Warto podkreślić, iż pomimo zaangażowania się miasta w ciężkie wojny z Brandenburgią był to okres największego jego rozkwitu, który trwał do 1. połowy XIV wieku. Liczne przywileje – m.in. prawo zakładania cechów i gildii kupieckich, prawo wyrębu lasów na cele budowlane, prawo wolnej żeglugi na wodach całego kraju czy prawo do założenia wolnego portu – pociągnęły za sobą rozwój rzemiosła i handlu (Piskorski 1987, 57 n.). Korzystne związki z graniczącymi bezpośrednio posiadłościami cystersów kołbackich, dla których Gryfino pełniło rolę portu dla handlu zbożem, dodatkowo sprzyjały rozwojowi gospodarczemu.

Skarb odkryty przy głównej ulicy, w samym centrum lokacyjnego miasta pozwala domniemywać, że jego właścicielem był jakiś bogaty mieszkaniec. Samo miejsce znalezienia – pośród zabudowań, najpewniej wewnątrz domu – sugeruje związek właściciela z rzemiosłem lub handlem. Mamy tutaj do czynienia ze skarbem „domowym”, a jego cechą szczególną jest znaczna wielkość. Depozyty ukrywane w obrębie domostw to najczęściej podręczna gotówka ściągnięta z rynku pieniężnego na bieżące potrzeby²⁶. Niestety, brak badań archeologicznych w obrębie miejsca znalezienia depozytu nie daje możliwości bliższego określenia zajęcia tej osoby i jej pozycji społecznej. Wartość zgromadzonej gotówki w przybliżeniu można oszacować na ok. 40 grzywien słowiańskich lub 32 brandenburskie. Na terenie księstwa szczecińskiego używano równolegle

²⁵ Genezę tej wojny należy lokalizować w 1278 r., kiedy to Barnim I otrzymał od margrabiego Konrada w lenno ziemię między Choszcznem a Stargardem i 1500 grzywien (*mille et quingentas marcas*) w zamian za udział w wojnie o arcybiskupstwo dla krewniaka. Gwarantem tego układu były miasta, m.in. Gryfino. Po śmierci Barnima I (w tym samym roku) Bogusław IV nie wywiązał się ze zobowiązań ojca i część poddanych, w tym mieszczan gryfińskich, wystąpiła przeciwko pomorskiemu władcy. Książę przegrał wojnę, a obawiając się utraty miast gwarantów układu z 1278 r., w 1284 r. podpisał ciężkie warunki pokoju (PUB II, 1096; Rymar 2009, 20).

²⁶ Szczurek 2007, 166–167.

dwóch rodzajów grzywien: słowiańskiej, 192-denarowej, i brandenburskiej, 240-denarowej²⁷. Fakt ten potwierdzają różne dokumenty wystawione przez książąt szczecińskich: Barnima I i Bogusława IV, mówiące o należnościach zarówno w lokalnych jednostkach (*marcas Stetinensium denariorum, talenta denariorum vsualium in Stetyu, talenta denariorum Slavicalium*), jak i obcych (*marcis pecunie nummorum et Lubicensis monete, marcas Brandeburgensis argenti*)²⁸. Mimo licznych wzmianek trudno pokazać siłę nabywczą monet ze skarbu. Na rynku panowała wielka różnorodność sprzedawanych dóbr, a w źródłach znajdują odbicie tylko duże transakcje. Dla przykładu, w 1258 roku klasztor Grobe na Uznamie kupił wieś Roscetin (bez dziesięciny) za 20 grzywien, a dwie kolejne, Lubenze i Netzow (odpowiednio – z całą i połową dziesięciny) za 160 grzywien (PUB II, 659). Niestety nie podano, według jakiego systemu monetarnego odbyła się transakcja, równie dobrze mógł być to kruszec lub będące w użyciu monety.

Obraz tu przedstawiony odnosi się do niewielkiej, zachowanej części jedynego pomorskiego depozytu z początku XIV wieku. W dalszych badaniach poprzez szczegółowe rozpoznanie monet zawartych w archiwalnych dokumentach będzie można uzyskać lepszy materiał porównawczy do datowania i rekonstrukcji skarbu. Tylko nowe znaleziska i prace archeologiczne, podczas których najczęściej przypadkowo odnajdywane są zaginione monety, mogą poszerzyć naszą wiedzę o mennictwie zachodniopomorskim²⁹.

KATALOG

Katalog obejmuje wszystkie zachowane monety ze skarbu gryfińskiego, zgromadzone w Muzeum Narodowym w Szczecinie i w Muzeum w Koszalinie. W pierwszej kolejności uwzględniono dwie największe grupy, monety brandenburskie i pomorskie, pozostała niewielka domieszka ułożona została alfabetycznie według nazw krajów. Poszczególne typy monet zawierają szczegółowe opisy, metrologię oraz odesłanie do odpowiedniej systematyki. Atrybucje i datowanie monet pomorskich i brandenburskich oparto na syntetycznych, choć przestarzałych opracowaniach H. Dannenberga i E. Bahrfeldta.

²⁷ Kiersnowski 1964, 148–151; Piskorski 1987, 151–157. Ze źródeł wynika, że tzw. olbora, podatek na rzecz skarbu książęcego, w odniesieniu do Gryfina realizowana była w grzywnach szczecińskich, a w Szczecinie w grzywnach brandenburskich.

²⁸ PUB II, 598, 629, 894, 1167, 1208, 1283 – przykładowe dokumenty Barnima I i Bogusława IV z lat 1254–1283, wyrażające wartości w grzywnach szczecińskich denarów, talentach denarów będących w użyciu w Szczecinie, talentach denarów słowiańskich, w grzywnach monet lubeckich i grzywnach brandenburskiego srebra.

²⁹ Piniński 1975, 32; Kubiak 1998, 130–131. W samym Gryfinie znaleziono tylko talara pomorskiego księcia Bogusława XIV z 1635 r., natomiast w bliżej nieokreślonych okolicach miasta przed 1846 r. odkryto skarb monet z XV wieku, z którego znanych jest 10 złotych guldenów.

Nowe ustalenia co do ich typologii, chronologii, a nawet pochodzenia umieszczono w komentarzach. W przypadku chronologii anonimowych denarów brandenburskich, choć nie ma zdecydowanych rozstrzygnięć, podano przybliżone datowanie według najnowszych ustaleń H.D. Dannenberga.

I. Monety ze skarbu w Gryfinie w zbiorach Działu Archeologii MNS BRANDENBURGIA (158 + 72)³⁰

Jan II, Otto IV i Konrad (1266–1281) – ok. 1280, denary

Awers (dalej: Av.): postać siedząca na łuku trzymająca w uniesionych rękach hełmy z orlimi skrzydłami. Wokół obwódka liniowa.

Rewers (dalej: Rv.): dwie postacie w pozycji siedzącej podtrzymujące pośrodku wysmukłą wieżę na łuku. Wokół obwódka liniowa.

Literatura (dalej: Lit.): Bft 190; Da 89.

1. 0,80 g, 15,8 mm. Stemple niedobite i lekko przesunięte.
2. 0,79 g, 14,4 mm. Stemple niedobite i przesunięte. Na awersie przyklejony fragment innej monety.
3. 0,77 g, 15,7 mm. Stemple niedobite i nieznacznie przesunięte.
4. 0,75 g, 15,2 mm. Stemple lekko przesunięte (ryc. 1).
5. 0,69 g, 15,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
6. 0,68 g, 15,8 mm. Ślady korozji na rewersie, pęknięcie na obrzeżu.
7. 0,65 g, 15,9 mm. Stemple niedobite.
8. 0,65 g, 15,5 mm. Stemple niedobite.
9. 0,59 g, 15,7 mm. Stemple niedobite. Stempel rewersu przesunięty, krawędź wyszczerbiona.
10. 0,59 g, 15 mm. Stemple niedobite. Stempel rewersu przesunięty.
11. 0,51 g, 15,3 mm. Stemple niedobite.
12. 0,45 g, 15,9 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
13. 0,38 g, 16 mm. Stemple niedobite i przesunięte. Znaczne wyszczerbienie.
14. 0,30 g, 15,4 × 7,4 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
15. 0,68 g, 15,9 mm. Moneta jednostronna, odbity stempel rewersu. Lit.: Bft 190 lub 191.

Jan II, Otto IV i Konrad (1266–1281) – ok. 1280, denary

Av.: postać siedząca na murze ograniczonym dwiema wieżami, trzymająca w zgiętych rękach berła liliowate oparte na ramionach. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: dwie postacie w pozycji siedzącej podtrzymujące pośrodku wysmukłą wieżę na łuku. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 191; Da 90.

16. 0,41 g, 14,8 mm. Stemple niedobite (ryc. 2).

³⁰ Imiona emitentów podane zostały za E. Bahrfeldtem. Weryfikacja tych ustaleń jest mocno utrudniona z uwagi na występowanie tych samych imion w dwóch liniach askańskich, niekiedy w tym samym czasie. Obecnie w nauce zaczyna przeważać pogląd o równoczesnej emisji tych samych monet w kilku mennicach.

Otto IV (1266–1308) – ok. 1280–1285, denary

Av.: rozетка czterolistna. W podwójnym liniowym otoku napis: +OTTOMARCHIO
Rv.: orzeł na tarczy herbowej w lewo, poniżej ornament składający się z czterech rozgałęzionych łodyg zakończonych trójlistnymi koniczynkami.

Lit.: Bft 192b; Da 95.

17. 0,78 g, 16,3 mm. W otoku napis: OTTOMARCHIO. Stempel awersu lekko przesunięty.
18. 0,77 g, 17,6 mm. W otoku napis: OTTOMARCHIO. Stemple lekko przesunięte, dwukrotnie bity awers.
19. 0,73 g, 16,4 mm (ryc. 3).
20. 0,70 g, 16,7 mm. Dwukrotnie bity awers.
21. 0,70 g, 16,5 mm.
22. 0,67 g, 16,2 mm. Stempel rewersu nieznacznie przesunięty.
23. 0,66 g, 17 mm. W otoku napis: OTTOMARCHIO. Stemple niedobite.
24. 0,65 g, 16,8 mm. W otoku napis [...]RCHIOOT[...]. Stemple niedobite i przesunięte.
25. 0,64 g, 16 mm. W otoku napis: OTTOM[.....]IO. Stemple niedobite i przesunięte. Wyszczerbiona.
26. 0,56 g, 16 mm. W otoku napis: +OT[...]ARCHIO. Stemple niedobite.
27. 0,55 g, 15 mm. Stempel rewersu „rozmyty”. Ślady odbitego stempla awersu. Krawędź obcięta.
28. 0,53 g, 15 mm. W otoku napis: [...]ARCHIO. Stemple niedobite i przesunięte.
29. 0,44 g, 16,5 mm. Stemple nieznacznie przesunięte, krawędź wyszczerbiona (ryc. 4).
30. 0,43 g, 14,8 × 8,6 mm. W otoku napis: OM[...]. 1/2 monety. Stemple niedobite.
31. 0,41 g, 16 × 8,3 mm. W otoku napis: O[-]CHIO. 1/2 monety. Stemple lekko przesunięte.
32. 0,36 g, 16,7 × 8,4 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
33. 0,35 g, 15 × 8,3 mm. 1/2 monety, znacznie wytarta.
34. 0,34 g, 15,4 × 8,1 mm. W otoku napis: OTTO[-]HIO. 1/2 monety.
35. 0,32 g, 15,6 × 9 mm. W otoku napis: OTT[.....]IO. 1/2 monety.

Otto IV (1266–1308) – ok. 1295–1300, denary

Av.: postać stojąca na wprost z uniesionymi rękami. Powyżej rąk litery T, poniżej litery O. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: w otoku liniowym krzyż równoramienny o rozszerzonych końcach, wokół napis: ·MARCHIO·OTTO. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 193a; Da 129.

36. 0,80 g, 15,7 mm. W otoku napis: OTTO·M[...]HI. Stempel rewersu przesunięty.
37. 0,77 g, 16,3 mm. Moneta dwukrotnie bita tymi samymi stemplami. Napis zniekształcony.
38. 0,33 g, 14,9 × 9,3 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite, powierzchnia porowata.

Otto IV (1266–1308) – ok. 1300–1305, denary

Av.: orzeł na tarczy w lewo. W podwójnym otoku liniowym napis: +MARCHIOOTTO
Rv.: orzeł z rozłożonymi skrzydłami w lewo. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 194; Da 132.

39. 0,93 g, 16,7 mm. Stemple przesunięte, mocno spatynowana (ryc. 5).

Otto IV (1266–1308) – ok. 1300, denary

Av.: postać stojąca na wprost z uniesionymi rękami i czterema tarczami z orłami. Dwie tarcze powyżej, dwie poniżej rąk. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: orzeł na tarczy w lewo. Nad tarczą litera O, po bokach T-O, pomiędzy literami cztery małe pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 195; Da 130.

40. 0,74 g, 14,6 mm. Stemple znacznie przesunięte.

41. 0,70 g, 16,2 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

42. 0,38 g, 15,3 × 8 mm. 1/2 monety.

Otto IV (1266–1308) – ok. 1275–1280, denary

Av.: postać w pozycji siedzącej trzymająca w rękach miecze wzniesione do góry. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: dwunitkowy krzyż o ramionach zakończonych pierścieniami. W kątach krzyża kwadratowe rozetki złożone z czterech małych kwadratów. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 205; Da 86.

43. 0,73 g, 15,6 mm. Stemple niedobite, stempel awersu przesunięty (ryc. 6).

44. 0,69 g, 15,2 mm. Stemple przesunięte.

45. 0,31 g, 14,6 × 8,2 mm. 1/2 monety, stempel rewersu przesunięty.

Otto V (1267–1298) lub Otto VI (1267–1303) – ok. 1300, denary

Av.: postać siedząca na łuku z rozłożonymi rękami, na których znajdują się dwa sokoły. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: trzy tarcze herbowe z orłami w roztrój, między nimi litery: O-T-T. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 224; Da 131.

46. 0,77 g, 15 mm. Stemple niedobite.

47. 0,72 g, 15,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte, ślady korozji.

48. 0,72 g, 14,4 mm.

49. 0,68 g, 14,8 mm. Stemple niedobite.

50. 0,67 g, 15 mm. Stemple niedobite, stempel awersu przesunięty (ryc. 7).

51. 0,66 g, 14,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

52. 0,64 g, 15,7 mm. Stemple niedobite.

53. 0,63 g, 15,5 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

54. 0,62 g, 14,8 mm. Stemple niedobite. Ślady korozji i zgięcia. Ubytek przy krawędzi.

55. 0,60 g, 14,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

56. 0,56 g, 14,6 mm. Stemple niedobite, stempel awersu lekko przesunięty.

57. 0,52 g, 14,9 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu lekko przesunięty (ryc. 8).

58. 0,42 g, 14,8 × 8,6 mm. 1/2 monety.

59. 0,41 g, 15,4 × 8,7 mm. 1/2 monety.

60. 0,36 g, 14,6 × 7,6 mm. 1/2 monety.

61. 0,29 g, 15 × 7,3 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.

62. 0,29 g, 14,4 × 8,7 mm. 1/2 monety.
 63. 0,28 g, 14 × 8,1 mm. 1/2 monety.
 64. 0,23 g, 13,5 × 6,2 mm. 1/2 monety.

Władca nieokreślony, ok. 1300, denar

Av.: postać stojąca na wprost z rozłożonymi rękami, powyżej i poniżej rąk po dwie tarcze herbowe. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: trzy tarcze herbowe na przemian z trzema hełmami z orlimi skrzydłami ułożone kołście wokół pierścienia z kulką. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 242; Da 135.

65. 0,30 g, 15 × 7,2 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.

Władca nieokreślony, ok. 1275–1280, denar

Av.: orzeł z rozłożonymi skrzydłami na wprost otoczony obwódką liniową. W otoku napis: BRANDENBURCH. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: dwie tarcze herbowe z orłami, nad którymi wieże; pomiędzy nimi wieża, powyżej której tarcza herbowa z orłem. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 259; Da 87.

66. 0,23 g, 16 × 8,1 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite, wyobrażenie słabo czytelne.

Władca nieokreślony, mennica Brandenburg, denar

Av.: postać w zbroi i hełmie na wprost z tarczą w prawej ręce i proporcem w lewej. U góry nad tarczą i na dole przy drzewcu dwa małe pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: brama z dwiema wieżami, między nimi pięciolistna rozetka. W bramie głowa. Po bokach wież dwa małe pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 265.

67. 0,75 g, 16,1 mm. Stempel rewersu lekko niedobity i przesunięty.

Władca nieokreślony, ok. 1285–1290, denary

Av.: postać stojąca na wprost trzymająca klucze do góry piórami na zewnątrz, po bokach dwa małe pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: cztery tarcze herbowe z orłami ułożone w kształcie krzyża, pomiędzy nimi cztery pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 338; Da 110.

68. 0,74 g, 15,3 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
 69. 0,73 g, 18,0 mm. Stemple niedobite i przesunięte. Dwukrotnie bita tymi samymi stemplami (ryc. 9).
 70. 0,72 g, 15,5 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu przesunięty.
 71. 0,66 g, 15,6 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu lekko przesunięty. Wyszczerbienie przy krawędzi.
 72. 0,65 g, 15,1 mm. Stemple niedobite i lekko przesunięte. Wyszczerbienia przy krawędzi.
 73. 0,64 g, 16,0 mm. Stemple niedobite.
 74. 0,62 g, 15,9 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu znacznie przesunięty. Ślady korozji na rewersie.

- 75. 0,58 g, 16,8 mm. Stemple niedobite, dwukrotnie przebity awers. Wyszczerbienie przy krawędzi.
- 76. 0,56 g, 15,9 mm.
- 77. 0,54 g, 15,5 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
- 78. 0,42 g, 16,4 × 8,5 mm. 1/2 monety.
- 79. 0,40 g, 15,9 × 8,5 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
- 80. 0,37 g, 15,8 mm. Stemple niedobite i znacznie przesunięte. Znaczny ubytek przy krawędzi.
- 81. 0,37 g, 15,5 × 8,1 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
- 82. 0,28 g, 15,5 × 9,1 mm. 1/2 monety. Stemple przesunięte.
- 83. 0,28 g, 13,8 × 9,7 mm. ok. 1/2 monety. Ślady korozji.
- 84. 0,28 g, 14,6 × 8,7 mm. 1/2 monety. Jednostronna, odbity rewers.

Władca nieokreślony, ok. 1295–1300, denary

Av.: postać stojąca na wprost z rozłożonymi rękami, po jej bokach cztery półłuki. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: na schodkowym podwyższeniu hełm z orlim skrzydłem, po bokach rozwinięte proporce. Poniżej tarcza z orłem pomiędzy dwoma pierścieniami. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 344; Da 128.

- 85. 0,61 g, 15 mm (ryc. 10).
- 86. 0,58 g, 15,7 mm. Wyszczerbienia przy krawędzi.
- 87. 0,36 g, 15 × 7,6 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite i przesunięte.
- 88. 0,34 g, 15,7 × 8 mm. 1/2 monety.

Władca nieokreślony, ok. 1300–1303, denary

Av.: postać siedząca na łuku trzymająca w rozłożonych rękach dwa krzyże. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: brama z trzema wieżami. W bramie hełm z orlim skrzydłem. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 345; Da 134.

- 89. 0,86 g, 16,1 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
- 90. 0,80 g, 16,3 mm. Stemple niedobite.
- 91. 0,76 g, 15,8 mm.
- 92. 0,71 g, 15,3 mm.
- 93. 0,68 g, 15,6 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
- 94. 0,67 g, 15,6 mm. Stemple niedobite.
- 95. 0,66 g, 15 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
- 96. 0,64 g, 15,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte. Powierzchnia pofałdowana.
- 97. 0,63 g, 16,3 mm. Stemple niedobite i przesunięte. Pęknięcie przy krawędzi.
- 98. 0,62 g, 15,7 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu lekko przesunięty. Dwukrotnie bita – awers stemplem rewersu i odwrotnie. Pęknięcie przy krawędzi.
- 99. 0,35 g, 14,8 × 8,3 mm. 1/2 monety.
- 100. 0,34 g, 16 × 8,5 mm. 1/2 monety.
- 101. 0,33 g, 15,4 × 7 mm. Stempel awersu przesunięty. 1/2 monety.
- 102. 0,30 g, 15,4 × 8,4 mm. 1/2 monety.

Władca nieokreślony, ok. 1280–1285, denary

Av.: postać siedząca na łuku, trzymająca w rozłożonych rękach miecze skierowane do góry. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: dwugłowy orzeł z rozłożonymi skrzydłami i zaznaczonymi piórami na piersi. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 365; Da 97.

103. 0,83 g, 15,3 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu przesunięty.
104. 0,74 g, 16,3 mm. Stemple niedobite.
105. 0,72 g, 17 mm (ryc. 11).
106. 0,71 g, 17 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
107. 0,69 g, 16,3 mm. Stemple niedobite. Wyszczerbienia przy krawędzi.
108. 0,68 g, 16 mm. Stemple niedobite.
109. 0,68 g, 15,9 mm. Stemple niedobite.
110. 0,63 g, 15,8 mm. Stemple niedobite.
111. 0,62 g, 15,8 mm. Stemple niedobite.
112. 0,61 g, 16,4 mm. Stemple niedobite.
113. 0,60 g, 16 mm. Stemple przesunięte. Wyszczerbienia przy krawędzi.
114. 0,60 g, 15,8 mm. Stemple niedobite i nieznacznie przesunięte.
115. 0,58 g, 16,1 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu lekko przesunięty. Dwukrotnie bity tymi samymi stemplami.
116. 0,58 g, 16 mm. Stemple niedobite, dwukrotnie bity tymi samymi stemplami.
117. 0,58 g, 16 mm. Jednostronna, odbity stempel awersu.
118. 0,58 g, 16 mm. Stemple niedobite i nieznacznie przesunięte. Wyszczerbienia przy krawędzi.
119. 0,57 g, 15,5 mm. Stemple niedobite.
120. 0,54 g, 15,5 mm. Stemple niedobite.
121. 0,53 g, 15,6 mm. Stemple niedobite i przesunięte. Wyszczerbienia przy krawędzi.
122. 0,50 g, 15,6 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
123. 0,47 g, 16,2 mm. Stemple niedobite i stempel rewersu przesunięty.
124. 0,43 g, 16,3 × 8,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte. 1/2 monety.
125. 0,43 g, 16,2 × 8,6 mm. Stemple przesunięte. Wyszczerbienia przy krawędzi. 1/2 monety.
126. 0,34 g, 14,4 × 10,2 mm. Stemple niedobite. Ok. połowy monety.
127. 0,31 g, 16 × 9,1 mm. 1/2 monety.

Władca nieokreślony, ok. 1285, denary

Av.: postać stojąca na wprost, trzymająca w rozłożonych rękach proporce. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż łańcusi o rozszerzonych ramionach, po jego bokach orły z rozwiniętymi skrzydłami zwrócone do siebie, nad nimi małe pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 369; Da 100.

128. 0,68 g, 16,3 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu przesunięty.
129. 0,65 g, 16,8 mm.
130. 0,63 g, 16 mm. Stemple niedobite.

Władca nieokreślony, ok. 1270, denar

Av.: postać stojąca na wprost, w trójłuku zwieńczonym dwoma wieżyczkami. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: ukoronowany orzeł z zaznaczonymi piórami na piersi heraldycznie w prawo. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 443; Da 77.

131. 0,65 g, 14,6 mm. Stempel awersu lekko przesunięty.

Władca nieokreślony, ok. 1280, denary

Av.: postać trzymająca dwa berła liliowate wsparte na ramionach, siedząca na murze zakończonym dwiema wieżyczkami. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: budowla zwieńczona czterema wieżyczkami. Wewnątrz budowli krzyż. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 558; Da 91.

132. 0,73 g, 15,6 mm.

133. 0,71 g, 16,8 mm. Moneta jednostronna, stempel niedobity.

134. 0,42 g, 15,2 × 9 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite, stempel rewersu przesunięty.

Władca nieokreślony, ok. 1295, denary

Av.: postać stojąca na wprost, trzymająca w rozłożonych rękach włócznie. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: cztery hełmy z orlimi skrzydłami ułożone kolistoko wokół krzyża równoramiennego. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 561; Da 125.

135. 0,65 g, 15,9 mm (ryc. 12).

136. 0,65 g, 15,7 mm.

137. 0,32 g, 15,2 × 8 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.

138. 0,20 g, 14,1 × 7,2 mm. 1/2 monety.

Władca nieokreślony, ok. 1295, denary

Av.: postać siedząca na łuku, trzymająca w rękach uniesione do góry miecze wsparte na ramionach. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: trzy tarcze herbowe na przemian z trzema hełmami z orlimi skrzydłami ułożone kolistoko wokół pierścienia. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 562; Da 126.

139. 0,81 g, 15,7 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

140. 0,74 g, 15,7 mm.

141. 0,71 g, 15,6 mm (ryc. 13).

142. 0,69 g, 16,0 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

143. 0,69 g, 15,4 mm.

144. 0,68 g, 15,9 mm. Stemple niedobite i lekko przesunięte.

145. 0,62 g, 15,7 mm. Stemple niedobite.

146. 0,60 g, 15,8 mm. Stemple niedobite i stempel rewersu przesunięty.

147. 0,58 g, 15,5 mm. Stemple niedobite i znacznie przesunięte.

148. 0,54 g, 15,8 mm. Znacznie wyszczerbiona.

- 149. 0,52 g, 15,8 mm. Stemple niedobite.
- 150. 0,48 g, 16 × 8,3 mm. 1/2 monety.
- 151. 0,35 g, 15 × 7,5 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
- 152. 0,31 g, 15,1 × 8,2 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
- 153. 0,31 g, 13,3 × 8,7 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
- 154. 0,30 g, 15,1 × 7,6 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
- 155. 0,28 g, 15,3 × 8,7 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.

Władca nieokreślony, ok. 1290, denary

Av.: postać siedząca na łuku, trzymająca w rozłożonych rękach wieżę. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: trzy lilie w roztrój, między nimi trzy hełmy z orlimi skrzydłami. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 563; Da 115.

- 156. 0,78 g, 15,4 mm (ryc. 14).
- 157. 0,71 g, 14,8 mm. Stemple niedobite i znacznie przesunięte.
- 158. 0,70 g, 15,7 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
- 159. 0,58 g, 15,7 mm. Stempel awersu dwukrotnie odbity.
- 160. 0,40 g, 15,4 × 9,1 mm. 1/2 monety.
- 161. 0,34 g, 15,2 × 8,1 mm. 1/2 monety.
- 162. 0,32 g, 15,9 × 7,8 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite i przesunięte.
- 163. 0,31 g, 15,5 × 7,9 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite i stempel rewersu przesunięty.
- 164. 0,30 g, 15,3 × 8,8 mm. 1/2 monety.
- 165. 0,29 g, 15,8 × 7,6 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
- 166. 0,27 g, 13,9 × 7,6 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.

Władca nieokreślony, ok. 1285, denary

Av.: postać siedząca na łuku, trzymająca w rozłożonych rękach krzyże łacińskie, po bokach małe wieżyczki (?) (*Thürmchen*). Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż o ramionach zakończonych liliami, z rozetką czterolistną na ich przecięciu. Między ramionami krzyża cztery hełmy z orlimi skrzydłami. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 564; Da 99.

- 167. 0,94 g, 16,4 mm. Stemple niedobite.
- 168. 0,83 g, 17,5 mm. Stemple niedobite.
- 169. 0,80 g, 16,3 mm. Stemple niedobite.
- 170. 0,72 g, 15,4 mm.
- 171. 0,71 g, 16,8 mm. Moneta dwukrotnie bita.
- 172. 0,69 g, 15,9 mm. Stemple niedobite.
- 173. 0,62 g, 16,2 mm.
- 174. 0,61 g, 16,6 mm. Stemple niedobite.
- 175. 0,58 g, 17 mm. Stemple niedobite.
- 176. 0,58 g, 16,3 mm. Stemple niedobite.
- 177. 0,57 g, 15,7 mm. Stemple niedobite.
- 178. 0,50 g, 16,9 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

179. 0,49 g, 16,1 mm. Stemple niedobite i stempel rewersu lekko przesunięty.
 180. 0,45 g, 13,6 × 15,3 mm. Stemple niedobite, ślady korozji i ubytek przy krawędzi.
 181. 0,35 g, 16,8 × 8 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite i przesunięte.
 182. 0,35 g, 16,2 × 8,2 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
 183. 0,35 g, 16 × 8,3 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite i przesunięte.
 184. 0,33 g, 16,5 × 8,6 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
 185. 0,30 g, 15,6 × 8,6 mm. 1/2 monety. Stemple przesunięte.
 186. 0,29 g, 14,8 × 7,9 mm. 1/2 monety.
 187. 0,27 g, 16,7 × 8,6 mm. 1/2 monety.
 188. 0,25 g, 15 × 9 mm. 1/2 monety.
 189. 0,24 g, 15,6 × 7,8 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
 190. 0,21 g, 12,6 × 7,8 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite, wykruszenia.

Władca nieokreślony, ok. 1290, denary

Av.: postać stojąca na wprost z rozłożonymi rękami na nich dwa sokoły, poniżej dwa hełmy z orlimi skrzydłami. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: tarcza z orłem otoczona czterema łukami, wewnątrz których cztery lilie. W zewnętrznych zagłębieniach wypustki. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 565; Da 111.

191. 0,75 g, 15,9 mm. Stemple niedobite, stempel awersu przesunięty. Wyszczerbiona.
 192. 0,68 g, 16,3 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu przesunięty. Pęknięty krążek.

Władca nieokreślony, ok. 1290, denary

Av.: postać siedząca na łuku, trzymająca w rozłożonych rękach berła liliowate. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż równoramienny o rozszerzonych końcach otoczony czterema łukami, na połączeniu których od wewnątrz cztery małe pierścienie. W zewnętrznych zagłębieniach wypustki. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 566; Da 114.

193. 0,71 g, 15,5 mm. Stemple przesunięte, ubytek przy krawędzi.
 194. 0,68 g, 15,7 mm. Stemple niedobite.
 195. 0,59 g, 16,4 mm. Stemple niedobite. Wyszczerbiona.
 196. 0,41 g, 15,8 × 7,7 mm. 1/2 monety.
 197. 0,33 g, 15,2 × 8,1 mm. 1/2 monety.
 198. 0,32 g, 15 × 8,3 mm. 1/2 monety. Stemple przesunięte.
 199. 0,30 g, 16,2 × 9,3 mm. ok. 1/2 monety.

Władca nieokreślony, ok. 1298, denary

Av.: postać w hełmie z orlim skrzydłem na głowie siedząca na łuku, trzymająca w prawej ręce miecz skierowany do góry, w lewej tarczę z orłem, nad którą krzyżyk. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: Lilia na długiej łodydze rozszerzonej na końcach, po środku łodygi kulka. Po bokach lilii tarcze herbowe z orłem, nad którymi hełmy z orlimi skrzydłami.

Lit.: Bft 571; Da 113.

200. 0,34 g, 14,4 × 8 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
 201. 0,33 g, 14,6 × 10,2 mm. Ok. połowy monety. Obłamana.

Władca nieokreślony, ok. 1295, denary

Av.: postać stojąca na wprost, trzymająca w prawej ręce miecz skierowany do góry. Lewa ręka oparta na tarczy z orłem, powyżej krzyż równoramienny. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż równoramienny o rozszerzonych ramionach, między którymi cztery małe krzyże. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 572; Da 127.

- 202. 0,83 g, 15,8 mm. Stemple niedobite i lekko przesunięte.
- 203. 0,82 g, 14,6 mm (ryc. 15).
- 204. 0,80 g, 16,2 mm. Stemple niedobite, pęknięty krążek.
- 205. 0,80 g, 16 mm. Stemple niedobite i znacznie przesunięte.
- 206. 0,78 g, 15,4 mm.
- 207. 0,77 g, 15,9 mm. Stempel awersu przesunięty.
- 208. 0,77 g, 15,8 mm. Stemple niedobite.
- 209. 0,77 g, 14,6 mm. Stempel rewersu znacznie przesunięty.
- 210. 0,76 g, 15,7 mm. Stemple niedobite. Stempel rewersu przesunięty. Wyszczerbiona krawędź.
- 211. 0,76 g, 15,5 mm. Stemple niedobite.
- 212. 0,75 g, 16 mm.
- 213. 0,74 g, 15,7 mm. Stemple niedobite.
- 214. 0,73 g, 15,4 mm. Stemple przesunięte.
- 215. 0,72 g, 15,5 mm. Stemple niedobite.
- 216. 0,70 g, 16 mm.
- 217. 0,70 g, 15,5 mm. Dwukrotnie bita, awers stemplem rewersu i odwrotnie.
- 218. 0,65 g, 15,9 mm. Stemple niedobite.
- 219. 0,62 g, 15,3 mm. Stemple niedobite.
- 220. 0,61 g, 14,8 mm. Stemple niedobite.
- 221. 0,57 g, 16 mm. Ślady korozji przy krawędzi.
- 222. 0,42 g, 15,7 × 9,4 mm. 1/2 monety.
- 223. 0,41 g, 15 × 8,7 mm. 1/2 monety.
- 224. 0,37 g, 15,3 × 8,2 mm. 1/2 monety.
- 225. 0,36 g, 15 × 8,7 mm. 1/2 monety.
- 226. 0,34 g, 15,3 × 8,7 mm. 1/2 monety.
- 227. 0,30 g, 15,8 × 7,1 mm. 1/2 monety.

BRANDENBURGIA

Denary nieokreślone

- 228. 0,37 g, 15,5 × 8,3 mm. 1/2 monety. Moneta dwukrotnie bita, stemple zamazane.
- 229. 0,25 g, 16,3 × 10,7 mm. Ok. połowy monety.

BRANDENBURGIA (?)

Władca nieokreślony, ok. 1290(?), denar

Av.: postać stojąca na wprost, trzymająca w rozłożonych rękach kwiaty na łądzyce, poniżej trzy pionowe linie. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: pięć małych krzyżyków ułożonych w kształcie dużego krzyża, w każdym kącie łuki i małe pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 683; Da Brb 106.

230. 0,54 g, 14,4 mm (ryc. 16).

Atrybucja tego denara jest dyskusyjna. Ze względu na niską próbę srebra i płasko cięty stempel E. Bahrfeldt datuje ją na okres bawarski w Brandenburgii (1323–1373). Według innych naśladowczy charakter stempla i niski ciężar wskazują na saksońską proveniencję. Zdaniem T. Szczurka i H.D. Dannenberga emitentów należy szukać wśród Askańczyków, a kwiaty na monecie mogą kojarzyć się z rozetkami umieszczonymi na pieczęci anhalckiego Zerbst, które w tym okresie podlegało Brandenburgii (Dannenberg 2000, 20–21, 155–156). Ponieważ najwyższa frekwencja tych monet jest w skarbach ukrytych na przełomie XIII/XIV wieku (Ohrdruf II, ok. 1290–1295 – 22 egz.; Belzig, ok. 1310 – 12 egz.; Laski, ok. 1305 – 6 egz.), H.D. Dannenberg datuje je ogólnie na ok. 1290 rok.

POMORZE ZACHODNIE (181 + 24)

Barnim I (1264–1278), denary

Av.: popiersie na wprost nad krótkim murem z blankami. Głowa w hełmie ozdobiona orlim skrzydłem w lewo. W prawej ręce uniesiony do góry miecz, w lewej proporzec. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: głowa gryfa w lewo. W podwójnym otoku liniowym napis: +BARNEM:DVX

Lit.: DbgP 60.

231. 0,38 g, 14,8 mm. Przesunięty stempel rewersu. W podwójnym otoku liniowym napis: +B[....]DVX

232. 0,37 g, 14 mm. Stemple niedobite. W podwójnym otoku liniowym napis: +BARN[.]:DVX (ryc. 17).

233. 0,22 g, 15 × 7,9 mm. 1/2 monety. Stemple przesunięte. Widoczny napis: [....]EM:D[.]

Av.: głowa gryfa w lewo. W podwójnym otoku liniowym napis: +BARNIM

Rv.: gwiazdka 8-ramienna z kulką w środku. W podwójnym otoku liniowym na przemian po cztery krzyżyki i rozetki.

Lit.: DbgP 61.

234. 0,38 g, 13,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte. W otoku widoczny napis: [....]I[.]

235. 0,37 g, 13,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte. W otoku widoczny napis: +BA[...]M (ryc. 18).

Av.: postać stojąca na wprost trzymająca w uniesionych rękach włócznię. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż równoramienny o ramionach zakończonych trójliściami. W kątach krzyża napis: B-A/R-N. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: DbgP 62.

236. 0,45 g, 14,3 mm. W kątach krzyża napis: [.]-[.] /R-N

237. 0,45 g, 13,8 mm. Stempel awersu nieznacznie przesunięty (ryc. 19).

238. 0,40 g, 13,9 mm.
 239. 0,40 g, 12,4 mm. Stemple niedobite. W kątach krzyża napis: [..]/R-N
 240. 0,38 g, 13,8 mm. Stemple niedobite, przesunięty stempel rewersu.
 241. 0,38 g, 13,3 mm. Stempel awersu niedobity. W kątach krzyża napis: B-A/R-N (ryc. 20).
 242. 0,38 g, 12,9 mm. Stemple niedobite.
 243. 0,37 g, 13,7 mm.
 244. 0,37 g, 13,1 mm. Stemple niedobite. Lekko pęknięty.
 245. 0,36 g, 13,9 mm. Stemple mocno przesunięte. W kątach krzyża napis: [..]/R-N
 246. 0,34 g, 13 mm. Lekko wyszczerbiony.

Av.: trójdzielny liść o ramionach zakończonych trójliściami. W kątach głowy gryfów. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż równoramienny o ramionach zakończonych trójliściami. W kątach krzyża napis: B-A/R-N. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: DbgP 63.

247. 0,52 g, 14,8 mm. Stemple niedobite. W kątach krzyża napis: B-A/R-[.]
 248. 0,48 g, 13,7 mm. Stemple niedobite (ryc. 21).
 249. 0,48 g, 13 mm. Stemple niedobite i lekko przesunięte.
 250. 0,47 g, 13,8 mm.
 251. 0,46 g, 13,4 mm. Stemple niedobite.
 252. 0,46 g, 12,7 mm. Stemple niedobite, lekko przesunięte (ryc. 22).
 253. 0,45 g, 14,3 mm. Stemple niedobite, powierzchnia skorodowana.
 254. 0,44 g, 13,7 mm. Stemple niedobite, znacznie przesunięty stempel awersu, ślady korozji po obu stronach. W kątach krzyża napis: B-A/[.] -N
 255. 0,43 g, 13,2 mm. Stemple niedobite, lekko przesunięty stempel rewersu.
 256. 0,43 g, 15 mm. Stemple niedobite.
 257. 0,43 g, 14 mm. Stemple niedobite.
 258. 0,43 g, 13,6 mm. W kątach krzyża napis: B-A/R-N
 259. 0,42 g, 14,4 mm. Stemple niedobite. W kątach krzyża napis: B-A/[.] -[.]
 260. 0,42 g, 13,3 mm. Stemple przesunięte. W kątach krzyża napis: B-A/R-N
 261. 0,41 g, 14,1 mm. Stemple niedobite. W kątach krzyża napis: B-A/R-[.]
 262. 0,41 g, 13 mm. Stemple niedobite, stempel awersu przesunięty.
 263. 0,40 g, 13,4 mm. Dwukrotnie przebity tymi samymi tłokami, nowy stempel awersu mocno przesunięty (ryc. 17).
 264. 0,40 g, 12,6 mm. Stemple niedobite.
 265. 0,39 g, 14,3 mm. Stemple niedobite, lekko przesunięty stempel rewersu. W kątach krzyża napis: B-[.] /R-N
 266. 0,39 g, 14 mm. Stemple niedobite.
 267. 0,39 g, 13,7 mm. Stemple niedobite.
 268. 0,36 g, 14,2 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
 269. 0,36 g, 13,7 mm. Stemple niedobite. W kątach krzyża napis: [.] -A/R-[.]
 270. 0,35 g, 14,4 mm. Stemple niedobite, lekko przesunięte.
 271. 0,35 g, 13,5 mm. Stemple znacznie przesunięte.
 272. 0,34 g, 14,6 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

273. 0,34 g, 14,2 mm. Stemple przesunięte. Przycięta krawędź.
 274. 0,33 g, 13,8 mm. Stemple przesunięte.
 275. 0,33 g, 12,8 × 7,6 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite i przesunięte.
 276. 0,30 g, 14,8 mm. Stemple niedobite, lekko przesunięte. Wyszczerbienia i pęknięcia przy krawędzi.
 277. 0,30 g, 13,4 mm. Stemple niedobite, znacznie przesunięty stempel awersu z widocznym otokiem nowego stempla. W katach krzyża napis: [.] -A/R-N
 278. 0,29 g, 13,5 × 7,7 mm. 1/2 monety.
 279. 0,24 g, 14,2 × 8,3 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
 280. 0,24 g, 13,3 × 7,2 mm. 1/2 monety. W katach krzyża napis: B-/N
 281. 0,21 g, 13,6 × 8,3 mm. 1/2 monety.
 282. 0,19 g, 13,6 × 7,6 mm. 1/2 monety. W katach krzyża napis: B-A
 283. 0,19 g, 12,6 × 7,2 mm. 1/2 monety.

Barnim I (1264–1278) lub synowie (1264–1295), mennica Taglim/Anklam?, denary
 Av.: trójdzielny liść o ramionach zakończonych trójliściami. W kątach głowy gryfów. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: majuskułna litera A, poprzeczka załamana w kształcie litery V. W podwójnym otoku liniowym małe pierścienie.

Lit.: DbgP 64.

284. 0,39 g, 13,7 mm. Stemple niedobite, lekko przesunięte (ryc. 23).
 285. 0,37 g, 13,7 mm. Stemple niedobite, przesunięte, ślady korozji po obu stronach.
 286. 0,34 g, 13,5 mm. Stemple przesunięte.
 287. 0,26 g, 13,7 × 0,7 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
 288. 0,29 g, 13,9 mm. Jednostronna, odbity stempel awersu. Lit.: DbgP 63 lub 64.

Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), mennica Taglim/Anklam?, denary
 Av.: krzyż łaciński o ramionach zakończonych liliami na trójdzielnej podstawie. Po obu stronach krzyża dwie ukoronowane głowy. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: majuskułna litera A, poprzeczka załamana w kształcie litery V. W podwójnym otoku liniowym małe pierścienie.

Lit.: DbgP 65; Da 354.

289. 0,61 g, 13,5 mm. Stempel awersu niedobity. Do rewersu przyklejony fragment innej monety.
 290. 0,54 g, 14,2 mm.
 291. 0,53 g, 13,2 mm.
 292. 0,52 g, 13,7 mm. Stemple niedobite.
 293. 0,47 g, 13,5 mm. Stemple niedobite, lekko przesunięte.
 294. 0,46 g, 14,3 mm. Stempel awersu niedobity. Stempel rewersu lekko przesunięty.
 295. 0,45 g, 12 mm. Stemple niedobite.
 296. 0,44 g, 12,4 mm. Stemple niedobite.
 297. 0,41 g, 14,1 mm. Stemple niedobite (ryc. 24).
 298. 0,41 g, 13,1 mm. Stemple niedobite. Ślady korozji na awersie.
 299. 0,39 g, 14,3 mm. Lekko wyszczerbiona (ryc. 25).
 300. 0,39 g, 13,8 mm. Stempel awersu niedobity.

- 301. 0,39 g, 13,4 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
- 302. 0,39 g, 13,2 mm. Stemple niedobite. Stempel rewersu nieznacznie przesunięty.
- 303. 0,39 g, 12,1 mm. Stemple niedobite i przesunięte. Lekko wyszczerbiona.
- 304. 0,37 g, 13,6 mm. Na rewersie ślad podwójnego bicia.
- 305. 0,36 g, 13,4 mm. Stempel awersu niedobity.
- 306. 0,36 g, 13,6 mm. Stemple przesunięte i niedobite.
- 307. 0,35 g, 13,9 mm. Stemple niedobite i znacznie przesunięte. Wyszczerbiona.
- 308. 0,35 g, 13, 6 mm. Stemple niedobite.
- 309. 0,34 g, 13,8 mm. Stemple niedobite.
- 310. 0,34 g, 13,3 mm. Stemple nieznacznie przesunięte.
- 311. 0,33 g, 13,1 mm. Stemple niedobite.
- 312. 0,33 g, 13,3 mm. Stemple mocno przesunięte.
- 313. 0,27 g, 12,0 mm. Stemple niedobite, ślady podwójnego bicia rewersu.
- 314. 0,18 g, 11,8 × 6,6 mm. 1/2 monety.
- 315. 0,10 g, 13 × 6,6 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite.
- 316. 0,40 g, 13,5 mm. Jednostronna, odbity stempel rewersu. Lit.: DbgP 64 lub 65

Barnim I (1264–1278) i synowie, do 1295, mennica Pyrzyce?, denary

Av.: postać stojąca na wprost trzymająca w uniesionych rękach hełmy z orlimi skrzydłami, poniżej dwa małe pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: rozetka czterolistna. W podwójnym otoku liniowym napis: OTPLVDRE

Lit.: DbgP 66; Da 353.

- 317. 0,43 g, 13,6 mm. W otoku napis: OTPLVDRE Stemple niedobite. Przycięta krawędź (ryc. 26).
- 318. 0,41 g, 14,3 mm. W otoku napis: [.]TP[.]DR. Stempel awersu przebity, słaba czytelność wyobrażenia na rewersie (ryc. 27).
- 319. 0,41 g, 12,7 mm. W otoku napis: OTPLVDRE. Stemple niedobite.
- 320. 0,39 g, 13,3 mm. W otoku napis: [...]LVDRE. Stempel awersu niedobity, na rewersie ślady korozji.
- 321. 0,36 g, 12,9 mm. W otoku napis: [...]PLV[...]. Stemple znacznie przesunięte, stempel awersu niedobity.
- 322. 0,36 g, 12,2 mm. Ładnie wybity egzemplarz (ryc. 28).
- 323. 0,35 g, 13,2 mm. W otoku napis: OTPLVDRE. Stemple niedobite i stempel awersu przesunięty.
- 324. 0,32 g, 12,5 mm. W otoku napis: O[.]LVDRE. Stemple niedobite i przesunięte.
- 325. 0,16 g, 11 × 6,6 mm. 1/2 monety. W otoku napis: [...]LVD[.]

Denar bardzo szczególny z powodu napisu, który do dzisiaj jest zagadką. Przez H. Dannenberga przypisany do monet pomorskich, a motyw rozety, znany z późniejszego herbu Pyrzyce, pozwolił badaczowi (dzięki analogiom heraldycznym) związać go z tym właśnie ośrodkiem (Dannenberg 1877, 248; 1893, 53). Ponad 30 egzemplarzy zarejestrowanych w skarbie z Żeńska (po 1291) było prawdopodobnie głównym argumentem na rzecz przyporządkowania zagadkowego denara do Barnima I. Ze względu na brak odmian – zarówno legendy, jak i wizerunku – emisja była raczej krótka i ograniczona. Z zestawienia innych znalezisk wynika, że ten typ zarejestrowano jeszcze w turyngskim Ohrdruf II (ok. 1290–1295) i brandenburskich Laskach (ok. 1305); mógł zatem powstać w 3. ćwierci XIII wieku (Suhle 1955, 372; Menadier 1902, 233).

W ostatnich latach proveniencję pomorską zakwestionował H.D. Dannenberg, który napis zrekonstruował w następujący sposób: ot[to] plv[ribus in] dre[webordh], lub OT[to] PLV[rales] DRE[mburg], przy czym ostatnie słowo oznacza nazwę Drawska Pomorskiego (Dramburg) w jej dawnej formie (Dannenberg 1997, 170; 1999, 40; 2006, 43–44.). Na tej podstawie denary przyporządkowane zostały margrabiom Ottonowi IV (1266–1308) i Konradowi wraz z jego synami (określanymi mianem *pluribus*). Zdaniem badacza powstały ok. 1295–1300 w Nowej Marchii lub Marchii Wkrzańskiej i odpowiadają brandenburskim denarom typu *Vinkenaugen*, bitym na stopę pomorską w 2. połowie XIV wieku. W źródłach pisanych wymieniane są jako *denarii leves*, a najstarszy dokument z tym zapisem pochodzi z 1296 r.

Propozycja H.D. Dannenberga rozszyfrowania napisu jest pomysłowa, ale jeżeli w grę miałyby wchodzić imiona władców, to warto zauważyć, że Barnim I również miał (z trzecią żoną Matyldą Askańską) syna Ottona (1279–1344), który po podziale kraju w 1295 r. został władcą księstwa szczecińskiego. W tej sytuacji, jeżeli napis w ogóle ma znaczenie, proponuję poczekać na inne pomysły na jego rozwiązanie, a do tego czasu denary powinny pozostać przy Pomorzu Zachodnim.

Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), denary

Av.: postać stojąca na wprost trzymająca w uniesionych rękach głowy gryfów, poniżej dwa małe pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż dwunitekowy o ramionach zakończonych pierścieniami. W kątach krzyża małe pierścienie.

Lit.: DbgP 67.

326. 0,60 g, 13,2 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
327. 0,52 g, 13,1 mm.
328. 0,49 g, 12,8 mm (ryc. 29).
329. 0,49 g, 13,3 mm. Stemple niedobite.
330. 0,49 g, 12,7 mm. Stemple niedobite.
331. 0,48 g, 12,8 mm. Stemple niedobite, dwukrotnie przebite awers tłokiem rewersu.
332. 0,47 g, 13 mm. Stemple niedobite.
333. 0,46 g, 13 mm. Stemple niedobite.
334. 0,46 g, 12,8 mm. Stemple niedobite, stempel awersu znacznie przesunięty.
335. 0,46 g, 12,4 mm. Stempel awersu niedobity.
336. 0,45 g, 13,3 mm.
337. 0,45 g, 12,8 mm. Stemple niedobite (ryc. 30).
338. 0,45 g, 13,1 mm.
339. 0,45 g, 12,3 mm. Stemple niedobite i lekko przesunięte.
340. 0,45 g, 12,3 mm. Nierówności krążka, obraz zniekształcony.
341. 0,44 g, 13,4 mm (ryc. 31).
342. 0,44 g, 13,2 mm. Stempel rewersu lekko przesunięty (ryc. 32).
343. 0,43 g, 13,6 mm. Stemple niedobite.
344. 0,43 g, 13,1 mm. Stemple niedobite.
345. 0,43 g, 13,1 mm. Stemple mocno przesunięte.
346. 0,43 g, 13 mm. Dwukrotnie przebite tym samymi tłokami.
347. 0,43 g, 12,7 mm. Stemple niedobite.

348. 0,42 g, 13,1 mm. Stemple niedobite.
349. 0,42 g, 13 mm. Stemple niedobite.
350. 0,42 g, 12,1 mm. Stemple lekko przesunięte.
351. 0,41 g, 13,1 mm. Stempel awersu niedobity.
352. 0,41 g, 13,1 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu znacznie przesunięty. Pęknięcia na obrzeżu.
353. 0,41 g, 13,5 mm. Stemple niedobite. Dwukrotnie przebity – awers tłokiem rewersu i odwrotnie.
354. 0,41 g, 11,8 mm. Stempel awersu nieznacznie przesunięty.
355. 0,41 g, 13 mm.
356. 0,40 g, 13,1 mm.
357. 0,40 g, 12,5 mm. Stemple niedobite i lekko przesunięte.
358. 0,40 g, 13,6 mm. Stemple niedobite.
359. 0,40 g, 12,4 mm. Stemple przesunięte.
360. 0,38 g, 13,5 mm. Stemple niedobite i nieznacznie przesunięte.
361. 0,37 g, 13,8 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
362. 0,37 g, 13,1 mm. Stemple niedobite i przesunięte.
363. 0,37 g, 12,7 mm. Stemple niedobite.
364. 0,37 g, 12,8 mm.
365. 0,36 g, 12,8 mm. Stemple niedobite.
366. 0,36 g, 12,4 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu przesunięty.
367. 0,36 g, 12,6 mm. Stemple niedobite. Przebija stempel rewersu.
368. 0,35 g, 12,8 mm. Lekko skorodowany.
369. 0,35 g, 12,7 mm. Stemple niedobite.
370. 0,35 g, 12,6 mm. Stemple niedobite. Stempel rewersu przesunięty.
371. 0,34 g, 12,7 mm. Stempel awersu przesunięty ze śladami stempla rewersu .
372. 0,34 g, 12,9 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu nieznacznie przesunięty.
373. 0,33 g, 13 mm. Stempel awersu niedobity, oba stemple przesunięte.
374. 0,32 g, 10,4 × 13,3 mm. Znacznie wyszczerbiona. Ślady korozji po obu stronach.
375. 0,32 g, 14 mm.
376. 0,24 g, 13,4 × 0,7 mm. 1/2 monety.
377. 0,24 g, 13 × 7,4 mm. 1/2 monety. Stemple nieznacznie przesunięte.
378. 0,23 g, 13,5 × 12,2 mm. 1/2 monety. Stemple niedobite i przesunięte.
379. 0,34 g, 14,2 mm. Jednostronna, odbity stempel awersu. Stempel niedobity i przesunięty. Lit.: DbgP 66 lub 67.

Av.: postać stojąca na wprost z uniesionym do góry mieczem w prawej ręce i włócznią w lewej. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: gryf kroczący w lewo. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: DbgP 70.

380. 0,50 g, 13,8 mm. Stempel awersu niedobity (ryc. 33).
381. 0,47 g, 13,6 mm. Stemple niedobite i znacznie przesunięte.
382. 0,47 g, 12,8 mm. Stemple niedobite. Stempel rewersu znacznie przesunięty (ryc. 34).
383. 0,41 g, 13,7 mm. Stemple niedobite.
384. 0,35 g, 14 mm. Dwukrotnie bita – awers stemplem rewersu i odwrotnie.

Av.: gryf kroczący w lewo. Wokół obwódka liniowa

Rv.: w czwórłuku równoramienny krzyż dwunitkowy o ramionach zamkniętych na końcach. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: DbgP 71.

385. 0,47 g, 11,7 mm. Stemple niedobite i przesunięte (ryc. 35).

386. 0,45 g, 13 mm. (odm. stempla awersu: gryf kroczący w prawo). Stemple znacznie przesunięte (ryc. 36).

387. 0,18 g, 11,4 × 5,9 mm. 1/2 monety.

Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), mennica Dymin?, denary

Av.: krzyż łaćniński o rozszerzonych ramionach. Po bokach krzyża głowy gryfów zwrócone do siebie. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: budowla zwieńczona dwoma wieżami i lilią po środku. Wewnątrz budowli głowa gryfa w lewo. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: DbgP 72.

388. 0,48 g, 13,8 mm. Stemple niedobite. Wyszczerbiona.

389. 0,47 g, 14,1 mm. Stemple niedobite.

390. 0,42 g, 13,9 mm. Stemple niedobite, stempel rewersu przesunięty (ryc. 37).

391. 0,34 g, 14 mm. Stemple niedobite.

392. 0,33 g, 13 mm. Stemple niedobite (ryc. 38).

393. 0,27 g, 15,1 × 7,9 mm. Stemple niedobite. 1/2 monety.

394. 0,26 g, 13,5 × 7,7 mm. Stemple przesunięte. 1/2 monety.

395. 0,19 g, 13,7 × 7,7 mm. Stemple niedobite. 1/2 monety.

Barnim I (1264–1278)?, denar

Av.: dwie wysmukłe wieże złączone na dole murem. Pomiedzy wieżami dwa pierścienie jeden nad drugim. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: równoramienny krzyż dwunitkowy o ramionach zamkniętych na końcach. W kątach krzyża pierścienie. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: DbgP 73.

396. 0,34 g, 14,6 mm. Stemple niedobite i przesunięte. Wyobrażenie na rewersie słabo widoczne.

Władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, denar

Av.: półpostać na łuku, trzymająca w prawej ręce miecz wzniesiony do góry, w lewej proporzec. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: na łuku trzy wieże nakryte stożkowymi dachami zakończonymi kulką. Wewnątrz łuku głowa gryfa.

Lit.: DbgP 76–78/80 (?).

397. 0,21 g, 15,7 × 8,3 mm. 1/2 monety. Stemple nieostre i przesunięte.

Słabo zachowana połówka denara, na którym można dopatrzeć się łuku i rozłożonych rąk, w których pionowo tkwią atrybuty, najpewniej miecz i proporzec. Na rewersie widać posadowione na łuku dwie wieże nakryte stożkowymi dachami zwieńczonymi kulką. Figura wewnątrz łuku jest nieczytelna. Moneta stylem wykonania i danymi metrologicznymi nawiązuje do emisji pomorskich, duże podobieństwo do denarów z półpostacią.

Władcy nieokreśleni, 2. połowa XIII wieku, mennica Pyrzyce, brakteaty

Av.: rozeta czterolistna z kropkami wewnątrz płatków. Wał otokowy gładki.

Lit.: DbgP 125a.

- 398. 0,56 g, 15,1 mm. Przecięty kołnierz.
- 399. 0,55 g, 14,7 mm.
- 400. 0,52 g, 14,8 mm.
- 401. 0,50 g, 14,7 mm.
- 402. 0,47 g, 15,5 mm.
- 403. 0,47 g, 14,4 mm.
- 404. 0,45 g, 15,2 mm.
- 405. 0,45 g, 15,1 mm.
- 406. 0,44 g, 15,2 mm.
- 407. 0,43 g, 15,1 mm.
- 408. 0,43 g, 14,9 mm.
- 409. 0,43 g, 14,8 mm.
- 410. 0,43 g, 14,7 mm.
- 411. 0,42 g, 14,9 mm.
- 412. 0,41 g, 15,1 mm.
- 413. 0,41 g, 14,3 mm.
- 414. 0,40 g, 14,7 mm.
- 415. 0,40 g, 14,5 mm.
- 416. 0,38 g, 15,4 mm.
- 417. 0,38 g, 15 mm (ryc. 39).
- 418. 0,36 g, 15 mm.
- 419. 0,36 g, 14,6 mm.
- 420. 0,35 g, 15,2 mm.
- 421. 0,35 g, 14,5 mm
- 422. 0,33 g, 14,8 mm.
- 423. 0,27 g, 14,4 × 8,1 mm. 1/2 monety.
- 424. 0,21 g, 13,8 × 7 mm. 1/2 monety.

Av.: rozетка czterolistna z kropkami wewnątrz płatków. Na wale i kołnierzu ślady innego stempla w postaci linii promienistych i pierścieni.

Lit.: DbgP 125.

- 425. 0,53 g, 14,6 mm. Na wale ślady trójluku. Na rewersie krzyż o szerokich ramionach. W środku i między ramionami pierścienie (ryc. 40).
- 426. 0,49 g, 14,7 mm. Na wale ślady linii promienistych (ryc. 41).
- 427. 0,46 g, 14,4 mm. Na awersie ślady dwukrotnie bitego rewersu. Na rewersie krzyż o szerokich ramionach. W środku i między ramionami pierścienie (ryc. 42).
- 428. 0,46 g, 14,2 mm. Na wale ślady linii i pierścieni. Na rewersie krzyż o szerokich ramionach. W środku i między ramionami pierścienie (ryc. 43).
- 429. 0,23 g, 14,5 mm. Wyszczerbiony kołnierz. Na kołnierzu ślady linii promienistych (ryc. 44).

Na pięciu brakteatach (425–429) zauważono ślady przebicia z dwustronnych denarów. Oba pierwotne stemple czytelne są jedynie na brakteacie 425, zaś na dwóch innych – 427 i 428 – czytelny jest na odwrocie tylko pierwotny stempel rewersu denara.

Nie ma wątpliwości, że do przebicia posłużył starszy denar z motywem krzyża równoramiennego z trójkątami po obu stronach, a na rewersie z motywem krzyża z pięcioma pierścieniami (Dbg 74). Denary tego typu wystąpiły we wczesnych skarbach ukrytych w 4. ćwierci XIII wieku (Zeńsko k. Choszczna i tzw. skarb Kretschmera).

Władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, mennica Szczecin, brakteat

Av.: głowa gryfa heraldycznie w prawo. Wał otokowy gładki.

Lit.: DbgP 141.

430. 0,40 g, 14,8 mm (ryc. 45).

Władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, mennica Uznam, brakteat

Av.: hełm z orlim skrzydłem heraldycznie w prawo. Na wale i kołnierzu ślady linii promienistych.

Lit.: DbgP 156.

431. 0,33 g, 14,2 mm (ryc. 46).

Po obu stronach monety widoczne ślady pierwotnego stempla. Nie można jednak odczytać, jaka moneta uległa przebicciu.

POMORZE (?)

Władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, brakteaty

Av.: dwie wieże bramne nakryte spiczastymi dachami i połączone u góry poprzeczką z kulą po środku. W bramie nieokreślona figura. Wał otokowy gładki.

Lit.: DbgP 469–470 odm.

432. 0,35 g, 16,4 mm (ryc. 47).

433. 0,33 g, 16,3 mm (ryc. 48).

Wyobrażenie wydaje się czytelne, choć szczegóły trudno rozszyfrować. Bardzo podobną grupę brakteatów z różnymi formami wieży (bramy) H. Dannenberg przydzielił do Pomorza. Część badaczy widzi w nich jednak emisje meklemburskie lub dolnopolańskie i łączy je z mennicą w Dömitz, rzadziej z Boizenburgiem, Ratzeburgiem czy Lüneburgiem. Zdaniem T. Szczurka pomorskie (zaodrzańskie) pochodzenie potwierdza metrologia i styl wykonania, które są mocnymi argumentami określającymi miejsca powstania tych beznapisowych monet³¹.

Pod względem wizerunku nasze brakteaty podobne są również do hamburskiej bramy, bardzo popularnego motywu naśladowanego w kręgu bałtyckim (Paszkiewicz 2000, 274–275). Badacz konkluduje, że do tego samego wzorca sięgali Krzyżacy i emitenci na Górnym Śląsku.

Nieokreślone brakteaty pomorskie (?)

434. 0,18 g, 15,4 × 7,2 mm. 1/2 monety.

435. 0,17 g, 15,6 × 9 mm. 1/2 monety. Między dwoma „ramionami” bliżej nieokreślona figura.

³¹ Szczurek 1999, 35–36; 2007, 69–70. Mennica w Dömitz rozpoczęła swoją działalność w 1291 r., podczas gdy brakteaty typu „wieżowego” są starsze.

ANHALT (hrabstwo)

Władca nieokreślony, ok. 1283(?), denar

Av.: postać siedząca na łuku, trzymająca w prawej ręce miecz wzniesiony do góry, w lewej krótki proporzec.

Rv.: dwugłowy orzeł z piórami na piersi, wygiętymi nogami i pędzłowatym ogonem. Z prawej strony (heraldycznie) zamiast skrzydeł pięć poziomych belek. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft Slg 1068; Da AS 4 odm.

436. 0,50 g, 15,1 mm. Odbity tylko stempel rewersu, który jest znacznie przesunięty (ryc. 49).

Jedyny stempel odbity na monecie przedstawia prymitywnie wykonane godło Anhaltu (forma przedheraldyczna). Na stronie głównej zabrakło wyobrażenia władcy na majestacie z mieczem i proporcem. Moneta jest naśladownictwem dwóch typów denarów brandenburskich, awers Bahrfeldt 199 / rewers Bahrfeldt 365. Z uwagi na znaki Anhaltu denar uznawany jest za monetę tego hrabstwa³². Inny pomysł ma H.D. Dannenberg, który najstarsze denary Anhaltu włączył do Saksonii-Wittenbergi (Dannenberg 2000, 14). Głównym argumentem była słabość gospodarcza hrabstwa i brak rodzimych denarów w znaleziskach anhalckich. Według autora produkcja denarowa w Anhalcie rozwinęła się dopiero ok. 1320 r. Tadeusz Szczurek słusznie zauważył, że Dannenberg skupił się tylko na denarach dwustronnych, a równoległe w obiegu funkcjonowały brakteaty z przedstawieniem herbu anhalckiego, które nie są umiejscowione chronologicznie w nowej systematyce (Szczurek 2001, 209). Dopóki nie będzie ustalonych relacji między nimi i rozpoznanych bliżej zjawisk gospodarczych, atrybucja powinna pozostać bez zmian. Tym bardziej, że w tym samym materiale znaleziskowym wystąpiły denary z przedstawieniem półorła i poziomych belek, na których widnieje wieniec ruciany w lewy skos. Znak znajduje odniesienie do książąt sasko-wittenberskich, którzy pieczętowali się podobnym herbem³³. Trudno zatem przyjąć, żeby w Saksonii-Wittenberdze działały mennice bijące monety z różnymi symbolami władzy. Taka sytuacja mogła ewentualnie nastąpić w przypadku dzierżawy mennicy lub jakiejś innej formy udziału książąt saskich w mennictwie Anhaltu.

Pozbawiona dowodów jest również opinia H.D. Dannenberga dotycząca przedstawienia. Autor sugeruje, że odnosi się ono do zdarzenia z 1282 r., kiedy to książęta (zamiast margrabiów brandenburskich) przejęli w imieniu króla niemieckiego patronat nad Lubeką (Dannenberg 2000, 93–94). Na bicie w tym okresie monet okolicznościowych nie ma potwierdzenia, a analiza wyobrażeń w żaden sposób nie daje tutaj podstaw do takich przypuszczeń.

Władca nieokreślony, ok. 1285, denar

Av.: postać stojąca na wprost, trzymająca w prawej ręce włócznię, lewa oparta na tarczy herbowej z orłem. Nad tarczą wieżyczka. Wokół obwódka liniowa.

³² Bahrfeldt 1921, poz. 1033–1092; Thormann 1976. Na pieczęci konnej hrabiego Henryka I (1212–1244) i jego następcy Zygryda I (1273) władca trzyma tarczę z heraldycznym przedstawieniem półorła i poziomych belek.

³³ Dannenberg 2000, 24. Motyw pojawił się na wspólnej pieczęci konnej książąt Jana I (1261–1285) i Albrechta II (1261–1298), datowanej na 1263 lub 1268 r.

Rv.: hełm z dwoma skrzyżowanymi pawimi piórami (tzw. hełm anhalcki), po jego bokach i u góry wieżyczki. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft Slg 1062; Da AS 8

437. 0,64 g, 16,4 mm. Stemple niedobite i przesunięte (ryc. 50).

Kolejna moneta anonimowa znana jest głównie ze skarbów ukrytych u schyłku XIII i na początku XIV stulecia³⁴. E. Bahrfeldt rozpoznał ją w skarbie odkrytym w 1889 r. w Aschersleben i ze względu na symbolikę (charakterystyczny herb z piórami) przypisał do Anhaltu³⁵. Pomimo heraldycznego odniesienia do hrabstwa moneta w zakresie stylistycznym naśladuje brandenburskie denary Albrechta III (1269–1300) (Bft 228). Chronologia skarbów i dość wysoki ciężar przemawiają za umieszczeniem naszej monety w ostatniej ćwierci XIII wieku. Według H.D. Dannenberga emisja tego typu denarów miała miejsce w 1285 r.

BREHNA (hrabstwo)

Władca nieokreślony, ok. 1285, denar

Av.: postać stojąca na wprost z rozłożonymi rękami, w których krótkie proporce. Poniżej rąk blankowane wieże. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: głowa jelenia z porożem i odstającymi poziomo uszami. Nad uszami trzy małe kopułowe wieże na przemian z porożem. Poniżej uszu dwie tarcze herbowe z sercowatym liściem lilii wodnej (Seeblatt). Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Da AS 11

438. 0,46 g, 15,1 mm. Stemple niedobite i nieznacznie przesunięte (ryc. 51).

Obecnie znamy tylko dwa egzemplarze tej ciekawej monety³⁶. Wyróżnia ją stempel rewersu, gdyż strona główna wykazuje bliskie pokrewieństwo do monet brandenburskich (Bft 254). W kompozycji rewersu umieszczono dwa elementy heraldyczne, które umożliwiają jej atrybucję: głowę jelenia z porożem i sercowaty liść lilii wodnej. Po próbach łączenia ich ze świeckimi władcami von Friesackiem i von Plotho ostatecznie denary zostały przypisane do hrabiów Brehny, powiązanych dynastycznie z miśnieńskimi Wettinami (Szcurek 2007, 88–89). Denary brehńskie, choć nieliczne, dają się wydzielić w skarbach dzięki heraldycznemu liściowi lilii wodnej. Po wymarciu rodu hrabiowskiego (1290) władztwo zostało włączone do Saksonii-Wittenbergii. H.D. Dannenberg umieścił produkcję denarów brehńskich w okresie 1285–1325 r., a więc są to emisje głównie po zjednoczeniu z księstwem (Dannenberg 2000, 96 n.).

MAGDEBURG (arcybiskupstwo)

Konrad II (1266–1277), mennica Lubusz, denar

Av.: na podstawie w kształcie klina popiersie w infule (mitrze) i szatach liturgicznych na wprost, w prawej ręce pastorał, w lewej krzyż. Po bokach i na dole kulki. Wokół obwódka liniowa.

³⁴ Dannenberg 2000, 95. W skarbie na terenie Turyngii (Ohrdruf II, ok. 1290–1295, 5+2/2 egz.); Nowa Marchia (Wojcieszycze, ok. 1290, 1 egz.; Laski, ok. 1305, 4 egz.); Brandenburgii (Brandenburg I, ok. 1310, 2 egz.); Anhalt (Aschersleben, ok. 1360, 1 egz.). Badacz konsekwentnie denary z hełmem anhalckim przypisuje do Saksonii-Wittenbergii.

³⁵ Bahrfeldt 1890, nr 124. Zdaniem autora moneta w zakresie stylistycznym naśladuje brandenburskie denary Albrechta III.

³⁶ Dannenberg 2000, 96. W skarbie z Brandenburgii (Hirschfelde, ok. 1308) zanotowano 2 egz.

Rv.: krzyż dwunitkowy o ramionach zakończonych pierścieniami, w kątach łuki, w których są kulki. W otoku napis: CO-NR-AD-I. Na końcu legendy kwadratowa rozетка złożona z czterech maleńkich kwadratów. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 743; Da Ma 60 A; Mehl, Magdeburg 671.

439. 0,31 g, 16,4 × 9 mm. 1/2 monety (ryc. 52).

Wizerunek infuły na głowie i pastorału wskazują na przedstawienie osoby duchownej. Pierwotnie ten typ denarów przypisywany był biskupowi lubuskiemu Konradowi I (1284–1299) i mennicy w Lubuszu, ale ostatecznie został uznany za monetę arcybiskupa Konrada II (1266–1277)³⁷. Lubusz i część ziemi lubuskiej w połowie XIII wieku przejściowo znalazły się w rękach magdeburskich metropolitów. Hierarchowie starali się dostosować do funkcjonujących na tym obszarze denarów i w założonej w Lubuszu mennicy rozpoczęli ich emisję. W wyobrażeniach omawianego typu wzorowali się na dwustronnych denarach brandenburskich z postacią władcy siedzącego na murze z mieczem i proporcem, a na rewersie z krzyżem dwunitkowym z napisem STENDALE (typ Bft 199–201). Denary stendalskie datowane są na ok. 1255 r., natomiast ostatnie naśladowcze emisje arcybiskupa musiały powstać w 1277 r. Interesujący nas typ występuje najliczniej w skarbach ukrytych u schyłku XIII i na początku XIV wieku, stanowiąc dodatek do denarów brandenburskich (Dannenberg 2000, 170 i n.). Zdaniem T. Szczurka władcy brandenburscy i arcybiskupi stosowali podobną czy nawet identyczną stopę menniczną (Szczurek 2007, 199–200).

MEKLEMBURGIA – KSIĘSTWO WERLE (?)

Henryk I (1281–1291)?, denar

Av.: trójkątna tarcza z głową byka, po zewnętrznych stronach krzyżyk między dwoma pierścieniami. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: rozeta w sferycznym czworokącie, po zewnętrznych stronach krzyżyk między dwoma pierścieniami. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Oertzen 220.

440. 0,27 g, 13,7 mm (ryc. 53).

Wyobrażenie głowy byka łączone jest z władcami Meklemburgii. W heraldyce stosowały ten symbol trzy linie dynastyczne: meklemburska, parchimska i Werle, ale tylko tej ostatniej przypisuje się bicie denarów w XIII wieku Księstwo Werle, zwane również Wenden (od mieszkających tam Słowian połabskich) powstało w wyniku podziału w 1230 r. W mennictwie jego władcy wzorowali się na monetach brandenburskich, które najliczniej występują w znaleziskach marchijskich³⁸. Na tej podstawie

³⁷ Szczurek 2008, 45–46. Do biskupa lubuskiego Konrada I przypisali ten denar H. Dannenberg i E. Bahrfeldt, kierując się głównie imieniem Konrad (CONRADI) umieszczonym na rewersie. Pojawienie się tego denara w dwóch skarbach marchijskich (Laski i Hirschfelde) w otoczeniu innego z imieniem Konrada i ze św. Maurycym, patronem Magdeburga, doprowadziło do zmian proveniencyjnych.

³⁸ W zespołach brandenburskich z przełomu XIII/XIV wieku (Żeńsko, Wojcieszyce, Laski, „skarby Kretschmera”, Lenzen, Hirschfelde, Herzsprung, Belzig, Brandenburg I) zidentyfikowano

ustalono okres emisji denarów na lata ok. 1280–1300.

Władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, brakteat

Av.: głowa byka z wystającymi uszami i zakrzywionymi rogami. Na kołnierzu promienie.

Lit.: Oertzen 126

441. 0,30 g, 15,2 mm. Ślady korozji częściowo zatarły promienie na kołnierzu (ryc. 54).

Z przeglądu skarbów wynika, że bardzo podobne egzemplarze pojawiły się w Żeńsku (po 1291) i Hirschfelde (ok. 1308). Obiegowi brakteatów meklemburskich na rynku pomorskim sprzyjało stosowanie w 2. połowie XIII wieku bardzo podobnej stopy menniczej.

LUBEKA / POMORZE ZACHODNIE (?)

Władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, brakteat

Av.: ukoronowana głowa. Wał otokowy gładki.

Lit.: DbgP 116a odm (przypisany do Gryfii).

442. 0,40 g, 15,2 mm. Stempel nieostry (ryc. 55).

Brakteaty z wizerunkiem ukoronowanej głowy (DbgP 114–121) są obok brakteatów z wieżą (DbgP 468–470), kolejną grupą budzącą atrybucyjne kontrowersje. W tym przypadku sprawa jest bardziej skomplikowana, gdyż ukoronowana głowa występowała zarówno na monetach pomorskiej Gryfii (Greifswald), jak i Lubeki. Rozróżnieniu ich nie sprzyja czynnik metrologiczny, gdyż w 2. połowie XIII wieku pomorska stopa mennicza zrównała się z lubecką. H. Dannenberg w świetle skarbu z Żeńska (po 1291) opowiedział się za pomorskim pochodzeniem występujących tam brakteatów z ukoronowaną głową³⁹. Podkreślił wspólne stylistyczne cechy tych zabytków, ciężar zbliżony do pozostałych pomorskich brakteatów, a także późniejsze wystąpienie tej figury na grubszych witenach z nazwą miasta w otoku. W następnych skarbach (Hehlingen, 2. połowa XIV wieku; Hirschfelde, ok. 1308) brakteaty z ukoronowaną głową przypisane zostały – kolejno – do Gryfii i Lubeki⁴⁰. J. Menadier, opracowując oba znaleziska, podzielał argumenty H. Dannenberga, ale baczniejszą uwagę zwrócił na strukturę depozytów i obieg monet. Jak skonstatował, brakteatów lubeckich należałoby się spodziewać tam, gdzie są monety hamburskie lub holsztyńskie, ale obecność lekkich brakteatów w skarbach z 2. połowy XIV wieku przemawia raczej za pomorskim pochodzeniem.

W przypadku naszego brakteata za mennicą w Gryfii przemawiają cechy techniczne i średnica, zaś za Lubeką struktura skarbu, gdzie jest dużo monet obcych, w tym z dalekiej Anglii. Szkoda, że motyw brakteatu jest zamazany (bity pewnie w pliku

łącznie 298 monet meklemburskich (253 brakteatów i 45 denarów). Porównywalnie w zespołach pomorskich (Karrin, Żukowo, Gryfino) ujawniono 122 monety meklemburskie (81 brakteatów i 41 denarów) (zob. Szczurek 2007, 81–82, gdzie znajdują się również bliższe informacje dotyczące chronologii i struktury wymienionych skarbów).

³⁹ Dannenberg 1877, 252–254. W depozycie zarejestrowano 35 brakteatów z ukoronowaną głową.

⁴⁰ Menadier 1895, 123–124; 1902, 269. Brakteaty z ukoronowaną głową (DbgP 118 i 119) badacz ten uznał za lubeckie.

złożonych blankietów), ponieważ zdaniem Menadiera prosta w formie korona miała by sugerować pomorskie pochodzenie.

ŚLĄSK

Władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, brakteat

Av.: orzeł bez korony heraldycznie w prawo, z przepaską (nałęczka) na piersi. Na kołnierzu krótkie promieniste kreski.

Lit.: Fbg 781; Fbg CDS 184.

443. 0,48 g, 26,7 mm, brakteat szeroki o spłaszczonym reliefie (ryc. 56).

Motyw orła, będący symbolem władzy i zwycięstwa, występuje na wielu monetach, m.in. brandenburskich, czeskich, morawskich, węgierskich, krzyżackich, śląskich. Okazy różnią się między sobą formą i masą, ale interesujące nas tutaj brakteaty szerokie z wizerunkiem orła z przepaską na piersi są typowe dla władców Śląska. Wyobrażenie pojawiło się ok. połowy XIII wieku i w różnych wariantach było powtarzane na monetach jako godło książęce. Nasz brakteat wyróżnia się pod względem wielkości i pomimo sprasowania jest bardzo podobny do XIII-wiecznych brakteatów śląskich, jak dotąd bliżej nieokreślonych. Typ jest bardzo rzadki, zarejestrowany został tylko w dwóch znaleziskach na Dolnym Śląsku (Dittersbach, 2. połowa XIII wieku; Gilów, po 1278)⁴¹. Chronologia skarbów nie pozwala datować emisji tego typu brakteatów dokładniej niż na 2. połowę XIII wieku.

POLSKA / ZAKON KRZYŻACKI (?)

Władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, brakteat

Av.: krzyż o kulkowo zakończonych ramionach, po bokach kule. Wał otokowy gładki. 0,14 g, 17,5 × 8,4 mm. 1/2 monety. Kołnierz nieznacznie obłamany.

Nie udało się odszukać typu pasującego do zachowanego fragmentu brakteata, a motyw krzyża jest chyba jednym z najczęściej występujących na monetach. Ponieważ mamy tutaj kulkowo zakończone ramiona i zachowane tylko boczne kule, jakby odcięte od podłoża (bramy?), w grę mogą wchodzić brakteaty krzyżackie z 2. połowy XIII wieku (Waschinski 1934, 28, 39, 40, 44). Podobny do nich jest wąski wał, zbieżna również metrologia.

Za polską atrybucją optuje Borys Paszkiewicz, a podobieństwo dostrzega wśród brakteatów obecnych w skarbie z Radzanowa (Radzanowo 281), bitych prawdopodobnie w 3. ćwierci XIII wieku⁴².

445. 0,07 g. Nieczytelny, nieforemny fragment monety. Powierzchnia porowata z otworami.

446. 0,06 g. Nieczytelny.

447. 0,05 g. Nieczytelny.

448. 0,05 g. Nieczytelny.

⁴¹ Kubiak 1998, poz. 21, 33. W obu skarbach pojedyncze egzemplarze.

⁴² Uprzejmie dziękuję panu prof. Borysowi Paszkiewiczowi za konsultacje na temat ustalenia atrybucji monety.

II. Monety ze skarbu w Gryfinie w zbiorach Działu Numizmatyki MNS BRANDENBURGIA

Władca nieokreślony, ok. 1290, denar

Av.: postać stojąca na wprost z rozłożonymi rękami na których dwa sokoły, poniżej dwa hełmy z orlimi skrzydłami. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: tarcza z orłem otoczona czterema lukami, wewnątrz których cztery lilie. W zewnętrznych zagłębieniach wypustki. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 565; Da 111.

1. 0,30 g, 15 × 8 mm. 1/2 monety.

POMORZE ZACHODNIE

Barnim I (1264–1278), denar

Av.: trójdzielny liść o ramionach zakończonych trójliściami. W kątach głowy gryfów. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż równoramienny o ramionach zakończonych trójliściami. W kątach krzyża napis: B-A/R-N. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: DbgP 63.

2. 0,24 g, 11,8 × 8,6 mm. Stemple przesunięte, niedobite. 1/2 monety.

Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), mennica Taglim/Anklam (?), denar

Av.: krzyż łaciński na lichtarzu o ramionach zakończonych liliami. Po obu stronach krzyża dwie ukoronowane głowy. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: majuskułna litera A, poprzeczka załamana w kształcie litery v. W podwójnym otoku liniowym małe pierścienie.

Lit.: DbgP 65.

3. 0,42 g, 13,4 mm. Stemple niedobite.

Monety ze skarbu w Gryfinie w zbiorach Muzeum w Koszalinie⁴³

BRANDENBURGIA

Otto IV i Otto V, ok. 1295–1300, denar

Av.: postać stojąca na wprost z uniesionymi rękami. Powyżej rąk litery T, poniżej litery O. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: w otoku liniowym krzyż równoramienny o rozszerzonych końcach, wokół napis: MARCHIO·OTTO. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 193a; Da 129; Kulesza 4–5.

1. 0,767 g, 16 mm.

2. 0,701 g, 15 mm. Wyszczerbienia przy krawędzi.

Władca nieokreślony, ok. 1295–1300, denary

Av.: postać stojąca na wprost z uniesionymi rękami, po jej bokach cztery półłuki. Wokół obwódka liniowa.

⁴³ Uprzemie dziękuję panu mgr. Jackowi Adlerowi z Muzeum w Koszalinie za udostępnienie mi danych metrologicznych monet przechowywanych w muzeum.

Rv.: na schodkowym podwyższeniu hełm z orlim skrzydłem, po bokach rozwinięte proporce. Poniżej tarcza z orłem pomiędzy dwoma pierścieniami. Wokół obwódka liniowa.
Lit.: Bft 344; Da 128; Kulesza 2, 7.

3. 0,564 g, 15 mm. Ślady dwukrotnego bicia, na awersie stemplem rewersu, na rewersie tymi samymi stemplami.
4. 0,603 g, 15 mm

Władca nieokreślony, ok. 1290, denar

Av.: postać siedząca na łuku, trzymająca w rękach wieże. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: trzy lilie w roztrój, między nimi trzy hełmy z orlimi skrzydłami. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 563; Da 115; Kulesza 6.

5. 0,633 g, 15 mm.

Władca nieokreślony, ok. 1290, denar

Av.: postać w hełmie na głowie siedząca na łuku, trzymająca w prawej ręce miecz wzniesiony do góry, w lewej tarczę z orłem, nad którą krzyżyk. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: lilia przedzielona pośrodku kulką, po jej bokach tarcze z orłami, nad nimi hełmy z orlimi skrzydłami. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 571; Da 113; Kulesza 3.

6. 0,695 g, 16 mm. Stemple przesunięte. Dwukrotnie przebity awers.

Władca nieokreślony, ok. 1295, denar

Av.: postać stojąca na wprost, trzymająca w prawej ręce miecz skierowany do góry. Lewa ręka oparta na tarczy z orłem, powyżej krzyż równoramienny. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: krzyż równoramienny o rozszerzonych ramionach, między nimi cztery małe krzyże równoramienne. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: Bft 572; Da 127; Kulesza 1.

7. 0,556 g, 15 mm. Stemple niedobite.

POMORZE ZACHODNIE

Barnim I (1264–1278), denary

Av.: głowa gryfa w lewo. W podwójnym otoku liniowym napis: +BARNIM

Rv.: gwiazdka 8-ramienna z kulką w środku. W podwójnym otoku liniowym na przemian po cztery krzyżyki i rozetki.

Lit.: DbgP 61; Kulesza 8–10.

8. 0,365 g, 14 mm. W otoku widoczny napis: [..]AR[..]M. Stemple niedobite. Stempel rewersu przesunięty.
9. 0,377 g, 14 mm. W otoku widoczny napis: [..]ARNI[...]. Stemple niedobite i przesunięte.
10. 0,429 g, 14 mm. Stemple niedobite i przesunięte.

Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), denar

Av.: gryf kroczący w lewo. Wokół obwódka liniowa

Rv.: w czwórłuku równoramienny krzyż dwunitkowy o ramionach zamkniętych

na końcach. Wokół obwódka liniowa.

Lit.: DbgP 71; Kulesza 11.

11. 0,385 g, 13 mm. Stemple przesunięte.

2. połowa XIII wieku, mennica Pyrzyce, brakteat

Rozeta czterolistna. Wał otokowy gładki.

Lit.: DbgP 125a; Kulesza 12.

12. 0,439 g, 14 mm.

2. połowa XIII wieku, mennica Uznam, brakteat

Hełm rycerski z pięcioma pawimi piórami w lewo. Wał otokowy gładki.

Lit.: DbgP 156; Kulesza 14.

13. 0,478 g, 14 mm.

2. połowa XIII wieku, mennica Gryfia, brakteat

Głowa w koronie na wprost, po obu stronach głowy kulki. Korona utworzona z czterech promieni zakończonych stylizowanymi heraldycznie elementami (lilie?). Wał otokowy gładki.

Lit.: DbgP 116 odm.; Kulesza 13.

14. 0,420 g, 16 mm.

2. połowa XIII wieku, brakteat

Trójliść (litera T?). Wał otokowy gładki.

Lit.: Kulesza 15.

15. 0,542 g, 15 mm.

ANHALT / SAKSONIA-WITTENBERGA

władca nieokreślony, 4. ćwierć XIII wieku, denar

Av.: postać stojąca na wprost, trzymająca w prawej ręce miecz wzniesiony do góry, w lewej krótki proporzec. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: tarcza herbowa Anhaltu stojąca przed murem. W polu pierwszym półorzeł heraldycznie w prawo, w polu drugim sześć poprzecznych pasów. Po bokach tarczy dwie wieże nakryte kopulastymi dachami z kulką. Nad tarczą półksiężyc. Wokół obwódka linowa.

Lit.: Bft Slg 1061; Da AS 2; Kulesza 16.

16. Metrologia, brak danych. Moneta zaginęła (w pierwotnym opracowaniu B. Mielniczuk nie była ujęta; później osobno publikowana, zob. Kulesza 2011, 199–200). Ok. 2/3 monety. Stemple niedobite.

E. Bahrfeldt przydzielił monetę hrabstwu Anhalt ze względu na herb umieszczony na rewersie, znany już z pieczęci hrabiego Henryka I (1212–1252)⁴⁴. W zakresie wyobrażeń egzemplarz jest wiernym naśladownictwem denarów brandenburskich Ottona IV (1266–1308), bitych w latach ok. 1280–1285. Brak napisów uniemożliwia

⁴⁴ Bahrfeldt 1890, 444, nr 123. Pieczęć konna hrabiego Henryka I ukazuje władcę w zbroi, w hełmie zwieńczonym piórami, proporcem i tarczą. Herb na tarczy i tytułatura w otoku – *princeps de Anhalt* – nie budzi wątpliwości, że jest to Henryk, nazwany tutaj księciem.

dokładne datowanie monety, a nieliczne znaleziska wyraźnie wskazują na 4. ćwierć XIII wieku, kiedy hrabstwo uległo podziałowi, po śmierci Henryka I w 1252 r., a emisje rozłożone były na kilka mennic⁴⁵. Fakt, że połówka tego typu denara wystąpiła w skarbie z Aschersleben (ok. 1360), świadczy o długim pozostawaniu w obiegu. H.D. Dannenberg zanotował osiem egzemplarzy interesującego nas typu, ważących od 0,532 do 0,582 g i włączył wszystkie do Saksonii-Wittenbergi (Dannenberg 2000, 92–96). Zdaniem autora Anhalt był zbyt słaby ekonomicznie, żeby rozwinąć własne mennictwo. Trudno zaakceptować ten argument wobec tak mocnego symbolu władzy, tym bardziej, że znaki anhalckie obecne są na brakteatach bitych przez cały XIII wiek, jak i na późniejszych denarach. W kontekście historycznym Anhalt był kolebką rodu askańskiego, a utrzymanie Saksonii było niepewne. Widać ten fakt w polityce Henryka I, który najstarszemu synowi, Henrykowi II (1252–1266) przydzielił mniej prestiżową część ojcowizny. Brak źródeł pisanych i niewielka ilość zachowanych monet powoduje, że zagadnienie wydaje się niemożliwe do rozwiązania.

Jan I (1261–1285), denar

Av.: w wewnętrznej obwódce liniowej tarcza Anhaltu (dwudzielna w słup, w polu pierwszym pół orzeł w prawo, w polu drugim sześć poprzecznych pasów). W otoku napis: DVX IOHAN IN SAX. Wokół obwódka liniowa.

Rv.: tarcza herbowa Anhaltu (w pierwszym polu – półorzeł heraldycznie w prawo, w polu drugim – sześć poprzecznych pasów), poniżej ornament składający się z czterech rozgałęzionych łodyg zakończonych trójlistnymi koniczynkami.

Lit.: Bft Slg 1172; Da AS 6; Kulesza 17.

17. 0,625 g, 16 mm.

Moneta jest cięższa od kilku znanych tego typu, których masa mieści się w przedziale od 0,544 do 0,574 g⁴⁶. W zakresie wyobrażeń egzemplarz bardzo wiernie naśladuje denary brandenburskie margrabiego Ottona IV bite ok. 1280–1285 (Bft 192b), jednak treść stempli jest nieco zagadkowa. W sprzeczności pozostaje imię księcia saskiego w otoku z wyobrażeniem heraldycznym przedstawiającym godło hrabstwa Anhaltu. W literaturze przyjęło się w ślad za E. Bahrfeldem, że władca użył symboli odnoszących się do dynastii askańskiej, z której się wywodził (Bahrfeldt 1890, 454–455, nr 140). Gdyby przyjąć takie objaśnienie, na monecie należałoby oczekiwać przedstawienia motywu poprzecznych pasów, jako godła rodowego. Warto zaznaczyć, że na niektórych XIII-wiecznych denarach władców Saksonii-Wittenbergi widnieje wizerunek zarówno godła dynastii askańskiej (poprzeczne pasy), jak i godła Saksonii-Wittenbergi (pół orła i poprzeczne pasy z wieńcem rucianym w lewy skos)⁴⁷. Pozostaje zatem pytanie o powody takiego doboru znaków na opisywanej monecie. Zachowana niewielka

⁴⁵ Dannenberg 2000, 93. Denary wystąpiły w skarbach na terenie Nowej Marchii (Laski, ok. 1305, 8 całych + 1 połówka); Turyngii (Ohrdruf II, ok. 1290–1295, 1 + 1 egz.); Brandenburgii (Brandenburg I, ok. 1310, 0 + 1 egz.); Hesji (Marburg, 1 + 0 egz.); Saksonii (Aschersleben, ok. 1360, 0 + 1 egz.).

⁴⁶ Dannenberg 2000, 63. Do schyłku XIII wieku przeciętny ciężar monet sasko-wittenberskich wynosił ok. 0,57 g.

⁴⁷ Również na pieczęci Jana i jego brata Albrechta II (1261–1298) z 1268 r. widnieje tarcza z analogicznym herbem.

ilość materiału numizmatycznego poświadcza działalność menniczą zarówno Jana I, jak i jego młodszego brata Albrechta II (1261–1298). Bracia początkowo zarządzili wspólnie i należy przypuszczać, że dysponowali wspólną mennicą. W 1282 r. nastąpił podział ojcowizny, a toczone przez Jana liczne spory odbiły się tragicznie na finansach państwa⁴⁸. Długi mogły zmusić władcę do szukania nowych źródeł dochodu i skłonić do przejęcia mennicy anhalckiej w dzierżawę, zastaw lub współudział. Niewątpliwie podziały hrabstwa i produkcji monetarnej w 2. połowie XIII wieku sprzyjały takim działaniom. Nawet przejściowa forma kontroli nad działalnością menniczą pociągała za sobą zmianę symboliki, dlatego na stemplu pojawił się herb hrabstwa Anhalt. Jest to tylko hipoteza, ale możliwa również z uwagi na powiązania rodzinne i identyczną lub bardzo zbliżoną w obu władztwach stopę menniczą (Szczurek 2007, 198). Chronologię denara ułatwia imię księcia Jana I (1261–1285). Według H.D. Dannenberga posłużono się wzorem denarów brandenburskich bitych w latach 1280–1285, co pozwala datować omawiany denar Jana na koniec jego rządów. Nie do przyjęcia jest sugestia autora zaliczenia omawianego typu denarów do emisji pośmiertnych z uwagi na ich obecność w skarbach ukrytych po śmierci Johanna I⁴⁹. Ten argument świadczy tylko o długim przebywaniu w obiegu, co jest typowym zjawiskiem dla denarowych emisji askańskich.

⁴⁸ Jan w późniejszym podziale dziedzictwa otrzymał tereny dawnego Księstwa Saksonii oraz obszar u ujścia Trawy i Łaby, co stało się zarzewiem sporów z Lubeką i Hamburgiem. Z Brandenburgią toczył waśnie o prawa lenne do Pomorza i Meklemburgii, z których ostatecznie w 1284 r. musiał zrezygnować.

⁴⁹ Dannenberg 2000, 94. Denary tego typu wystąpiły w skarbach na terenie Nowej Marchii (Laski, ok. 1305, 4 + 1 egz.); Anhalt (Aschersleben, ok. 1360, 0 + 1 egz.). Stosunkowo duża obecność tych denarów w skarbie z Lasek świadczy o eksportowym charakterze emisji. Dalej monety przedostawały się na Pomorze wraz z rodzimym pieniądzem brandenburskim.

Ryc. 1–8. Fot. M. Pawłowski

1 – Brandenburgia, Jan II, Otto IV i Konrad, ok. 1280, denar (Bft 190), nr kat. 4; 2 – Brandenburgia, Jan II, Otto IV i Konrad, ok. 1280, denar (Bft 191), nr kat. 16; 3 i 4 – Brandenburgia, Otto IV, ok. 1280–1285, denary (Bft 192b), nr kat. 19 i 29; 5 – Brandenburgia, Otto IV, ok. 1300–1305, denar (Bft 194), nr kat. 39; 6 – Brandenburgia, Otto IV, ok. 1275–1280, mennica Stendal, denar (Bft 205), nr kat. 43; 7 i 8 – Brandenburgia, Otto V lub Otto VI, ok. 1300, mennica Stendal, denary (Bft 224), nr kat. 50 i 57

Fig. 1–8. Photograph by M. Pawłowski

1 – Brandenburg, John II, Otto IV and Conrad I, c. 1280, denarius (Bft 190), Catalogue No. 4; 2 – Brandenburg, John II, Otto IV and Conrad I, c. 1280, denarius (Bft 191), Catalogue No. 16; 3 and 4 – Brandenburg, Otto IV, c. 1280–1285, denarii (Bft 192b), Catalogue Nos. 19 and 29; 5 – Brandenburg, Otto IV, c. 1300–1305, denarius (Bft 194), Catalogue No. 39; 6 – Brandenburg, Otto IV, c. 1275–1280, Stendal mint, denarius (Bft 205), Catalogue No. 43; 7 and 8 – Brandenburg, Otto V or Otto VI, c. 1300, Stendal mint, denarii (Bft 224), Catalogue Nos. 50 and 57

Ryc. 9–16. Fot. M. Pawłowski

9 – Władca nieokreślony, ok. 1285–1290, mennica Salzwedel, denar (Bft 338), nr kat. 69; 10 – Brandenburgia, władca nieokreślony, ok. 1295–1300, mennica Spandau, denar (Bft 344), nr kat. 85; 11 – Brandenburgia, władca nieokreślony, ok. 1280–1285, denar (Bft 365), nr kat. 105; 12 – Brandenburgia, władca nieokreślony, ok. 1295, denar (Bft 561), nr kat. 135; 13 – Brandenburgia, władca nieokreślony, ok. 1295, denar (Bft 562), nr kat. 141; 14 – Brandenburgia, władca nieokreślony, ok. 1290, denar (Bft 563), nr kat. 156; 15 – Brandenburgia, władca nieokreślony, ok. 1295, denar (Bft 572), nr kat. 203; 16 – Brandenburgia (?), władca nieokreślony, ok. 1290 (?), denar (Bft 683), nr kat. 230

Fig. 9–16. Photograph by M. Pawłowski

9 – Uncertain ruler, c. 1285–1290, Salzwedel mint, denarius (Bft 338), Catalogue No. 69; 10 – Brandenburg, uncertain ruler, c. 1295–1300, Spandau mint, denarius (Bft 344), Catalogue No. 85; 11 – Brandenburg, uncertain ruler, c. 1280–1285, denarius (Bft 365), Catalogue No. 105; 12 – Brandenburg, uncertain ruler, c. 1295, denarius (Bft 561), Catalogue No. 135; 13 – Brandenburg, uncertain ruler, c. 1295, denarius (Bft 562), Catalogue No. 141; 14 – Brandenburg, uncertain ruler, c. 1290, denarius (Bft 563), Catalogue No. 156; 15 – Brandenburg, uncertain ruler, c. 1295, denarius (Bft 572), Catalogue No. 203; 16 – Brandenburg (?), uncertain ruler, c. 1290 (?), denarius (Bft 683), Catalogue No. 230

Ryc. 17–24. Fot. M. Pawłowski

17 – Pomorze Zachodnie, Barnim I, 1264–1278, denar (DbgP 60), nr kat. 232; 18 – Pomorze Zachodnie, Barnim I, 1264–1278, denar (DbgP 61), nr kat. 235; 19 i 20 – Pomorze Zachodnie, Barnim I, 1264–1278, denary (DbgP 62), nr kat. 237 i 241; 21 i 22 – Pomorze Zachodnie, Barnim I, 1264–1278, denary (DbgP 63), nr kat. 248 i 252; 23 – Pomorze Zachodnie, Barnim I lub synowie, 1264–1295, mennica Taglim/Anklam (?), denar (DbgP 64), nr kat. 284; 24 – Pomorze Zachodnie, Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), mennica Taglim/Anklam (?), denar (DbgP 65), nr kat. 297 i 299

Fig. 17–24. Photograph by M. Pawłowski

17 – Western Pomerania, Barnim I the Good, 1264–1278, denarius (DbgP 60), Catalogue No. 232; 18 – Western Pomerania, Barnim I the Good, 1264–1278, denarius (DbgP 61), Catalogue No. 235; 19 and 20 – Western Pomerania, Barnim I the Good, 1264–1278, denarii (DbgP 62), Catalogue Nos. 237 and 241; 21 and 22 – Western Pomerania, Barnim I the Good, 1264–1278, denarii (DbgP 63), Catalogue Nos. 248 and 252; 23 – Western Pomerania, Barnim I the Good or his sons, 1264–1295, Taglim/Anklam mint (?), denarius (DbgP 64), Catalogue No. 284; 24 – Western Pomerania, Barnim I the Good (1264–1278) and Bogislaw IV (1276–1278), Taglim/Anklam mint (?), denarius (DbgP 65), Catalogue Nos. 297 and 299

Ryc. 25–32. Fot. M. Pawłowski

25 – Pomorze Zachodnie, Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), mennica Taglim /Anklam (?), denar (DbgP 65), nr kat. 297 i 299; 26–28 – Pomorze Zachodnie, Barnim I (1264–1278) i synowie, do 1295, mennica Pырzyce (?), denary (DbgP 66), nr kat. 317, 318, 322; 29 i 30 – Pomorze Zachodnie, Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), denary (DbgP 67), nr kat. 328, 337, 341, 342; 31 i 32 – Pomorze Zachodnie, Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), denary (DbgP 67), nr kat. 328, 337, 341, 342

Fig. 25–32. Photograph by M. Pawłowski

25 – Western Pomerania, Barnim I the Good (1264–1278) and Bogislaw IV (1276–1278), Taglim /Anklam mint (?), denarius (DbgP 65), Catalogue Nos. 297 and 299; 26–28 – Western Pomerania, Barnim I the Good (1264–1278) and his sons, until 1295, Pырzyce mint (?), denarii (DbgP 66), Catalogue Nos. 317, 318, 322; 29 and 30 – Western Pomerania, Barnim I the Good (1264–1278) and Bogislaw IV (1276–1278), denarii (DbgP 67), Catalogue Nos. 328, 337, 341, 342; 31 and 32 – Western Pomerania, Barnim I the Good (1264–1278) and Bogislaw IV (1276–1278), denarii (DbgP 67), Catalogue Nos. 328, 337, 341, 342

Ryc. 33–40. Fot. M. Pawłowski

33 i 34 – Pomorze Zachodnie, Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), denary (DbgP 70), nr kat. 380 i 382; 35 i 36 – Pomorze Zachodnie, Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), denary (DbgP 71), nr kat. 385 i 386; 37 i 38 – Pomorze Zachodnie, Barnim I (1264–1278) i Bogusław IV (1276–1278), mennica Dymin (?), denary (DbgP 72), nr kat. 390 i 392; 39 – Pomorze Zachodnie, władcy nieokreśleni, 2. połowa XIII wieku, mennica Pyrzyce, brakteat (DbgP 125a), nr kat. 417; 40 – Pomorze Zachodnie, władcy nieokreśleni, 2. połowa XIII wieku, mennica Pyrzyce, brakteaty (DbgP 125), nr kat. 425–429

Fig. 33–40. Photograph by M. Pawłowski

33 and 34 – Western Pomerania, Barnim I the Good (1264–1278) and Bogislaw IV (1276–1278), denarii (DbgP 70), Catalogue Nos. 380 and 382; 35 and 36 – Western Pomerania, Barnim I the Good (1264–1278) and Bogislaw IV (1276–1278), denarii (DbgP 71), Catalogue Nos. 385 and 386; 37 and 38 – Western Pomerania, Barnim I the Good (1264–1278) and Bogislaw IV (1276–1278), Dymin mint (?), denarii (DbgP 72), Catalogue Nos. 390. and 392; 39 – Western Pomerania, uncertain rulers, the second half of the 13th century, Pyrzyce mint, bracteate (DbgP 125a), Catalogue No. 417; 40 – Western Pomerania, uncertain rulers, the second half of the 13th century, Pyrzyce mint, bracteates (DbgP 125), Catalogue Nos. 425–29

Ryc. 41–48. Fot. M. Pawłowski

41–44 – Pomorze Zachodnie, władcy nieokreśleni, 2. połowa XIII wieku, mennica Pyrzyce, brakteaty (DbgP 125), nr kat. 425–429; 45 – Pomorze Zachodnie, władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, mennica Szczecin, brakteat (DbgP 141), nr kat. 430; 46 – Pomorze Zachodnie, władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, mennica Uznam, brakteat (DbgP 156), nr kat. 431; 47 i 48 – Pomorze (?), władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, brakteat (DbgP 469–470), nr kat. 432 i 433

Fig. 41–48. Photograph by M. Pawłowski

41–44 – Western Pomerania, uncertain rulers, the second half of the 13th century, Pyrzyce mint, bracteates (DbgP 125), Catalogue Nos. 425–429; 45 – Western Pomerania, uncertain ruler, the second half of the 13th century, Szczecin mint, bracteate (DbgP 141), Catalogue No. 430; 46 – Western Pomerania, uncertain ruler, the second half of the 13th century, Uznam mint, bracteate (DbgP 156), Catalogue No. 431; 47 and 48 – Pomerania (?), uncertain ruler, the second half of the 13th century, bracteates (DbgP 469–470), Catalogue Nos. 432 and 433

Ryc. 49–56. Fot. M. Pawłowski

49 – Anhalt, władca nieokreślony, ok. 1283 (?), denar (Bft Slg 1068), nr kat. 436; 50 – Anhalt, władca nieokreślony, ok. 1285, denar (Bft Slg 1062), nr kat. 437; 51 – Brehna, władca nieokreślony, ok. 1285, denar (Da AS 11), nr kat. 438; 52 – Magdeburg, Konrad II (1266–1277), mennica Lubusz, denar (Bft 743), nr kat. 439; 53 – Meklemburgia–Księstwo Werle (?), Henryk I (1281–1291) (?), denar (Oertzen 220), nr kat. 440; 54 – Meklemburgia–Księstwo Werle (?), władca nieokreślony, 2. połowa XIII w. brakteat (Oertzen 126), nr kat. 441; 55 – Lubeka/Pomorze Zachodnie, władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, brakteat (DbgP 116a odm.), nr kat. 442; 56 – Śląsk, władca nieokreślony, 2. połowa XIII wieku, brakteat (Fbg 781), nr kat. 443
Fig. 49–56. Photograph by M. Pawłowski

49 – Anhalt, uncertain ruler, c. 1283 (?), denarius (Bft Slg 1068), Catalogue No. 436; 50 – Anhalt, uncertain ruler, c. 1285, denarius (Bft Slg 1062), Catalogue No. 437; 51 – Brehna, uncertain ruler, c. 1285, denarius (Da AS 11), Catalogue No. 438; 52 – Magdeburg, Conrad II von Waldeck-Sternberg (1266–1277), Lubusz mint, denarius (Bft 743), Catalogue No. 439; 53 – Mecklenburg-Werle (?), Henry I (1281–1291) (?), denarius (Oertzen 220), Catalogue No. 440; 54 – Mecklenburg-Werle (?), uncertain ruler, the second half of the 13th century, bracteate (Oertzen 126), Catalogue No. 441; 55 – Lübeck/Western Pomerania, uncertain ruler, the second half of the 13th century, bracteate (DbgP 116a odm.), Catalogue No. 442; 56 – Silesia, uncertain ruler, the second half of the 13th century, bracteate (Fbg 781), Catalogue No. 443

Bibliografia

Źródła

- Pommersches Urkundenbuch* 2, Prümers, Rodgero, in Commission bei Th. von der Rahmer, Stettin 1881.
- Muzeum Narodowe w Szczecinie, Archiwum Działu Archeologii, teczka 336 oraz akta ewakuacyjne (*Evakuiertes Sammlungsgut*).
- Muzeum Narodowe w Szczecinie, Dział Numizmatyki, zdjęcia monet ze skarbu gryfińskiego w oprowionym tomie H. Dannenberga.

Literatura

- Bahrfeldt E. 1889. *Das Münzwesen der Mark Brandenburg von den ältesten Zeiten bis zum Anfange der Regierung der Hohenzollern* 1. Berlin.
- Bahrfeldt E. 1890. *Der Münzfund von Aschersleben. Ein Beitrag zur Denarkunde des XIII. und XIV. Jahrhunderts*. Berlin. [Reprint: Leipzig 1987].
- Bahrfeldt E. 1892. *Zur Münzkunde der Niederlausitz im XIII. Jahrhundert*. Berlin.
- Bahrfeldt E. 1921. *Sammlung des Herrn Dr. Emil Bahrfeldt, Berlin. Münzen des deutschen Mittelalters*. Frankfurt am Main. [Reprint: Leipzig 1984].
- Bahrfeldt E. 1926. Zur Münzkunde der Niederlausitz im 13. Jahrhundert. *Niederlausitzer Mitteilungen* 17/2, 138–259.
- Cnotliwy E. 2014. *Archeologia Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie*. Szczecin.
- Dannenberg H. 1877. Zur Pommerschen und Mecklenburgischen Münzkunde I. Der Münzfund von Hohenwalde. *Zeitschrift für Numismatik* 4, 243–260.
- Dannenberg H. 1893. *Münzgeschichte Pommerns im Mittelalter*. Berlin.
- Dannenberg H. 1896. *Münzgeschichte Pommerns im Mittelalter. Nachtrag*. Berlin.
- Dannenberg H.D. 1997. *Die brandenburgischen Denare des 13. und 14. Jahrhunderts*. Typenkatalog, Prägezeiten, historische Zusammenhänge. Berlin.
- Dannenberg H.D. 1999. Mittel- und ostdeutsche Denarprägungen im Zeitraum 1275–1325 (Anhalt, Brandenburg, Sachsen-Wittenberg und Brehna, Magdeburg, Mecklenburg-Werle, Pommern). *Beiträge zur Brandenburgisch/Preussischen Numismatik* 7, 11–44.
- Dannenberg H.D. 2000. *Die Denare der Nachbarn Brandenburgs im 13. und 14. Jahrhundert, Anhalt, Sachsen-Wittenberg mit Brehna, Magdeburg*. Typenkatalog, Prägezeiten, historische Zusammenhänge. Berlin.
- Dannenberg H.D. 2006. Najnowsze badania nad denarami Marchii Brandenburskiej i krajów sąsiednich. *Wiadomości Numizmatyczne* 50/1, 27–50.
- Friedensburg F. 1887–1904. *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*. Breslau. [Reprint: Leipzig 1984]. *Codex Diplomaticus Silesiae* XII, XIII i XXIII.
- Friedensburg F. 1931. *Die schlesischen Münzen des Mittelalters. Im Auftrage des Schlesischen Altertumsvereins*. Breslau.
- Gaetens R. 1959. *Münzen der Hohenstaufenzeit. Sammlung eines Gelehrten 1: Auktion*. Zürich–Luzern.
- Grote H., Hölzermann L. 1867. *Lippische Geld- und Münzgeschichte*. Leipzig.

- Hävernick W. 1935. *Die Münzen von Köln. Vom Beginn der Prägung bis 1304*. Köln. Münzen und Medaillen von Köln 1.
- Hupp O. (red.) 1898. *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer. Nach amtlichen und archivalischen Quellen 2: Königreich Preußen. H. 2: Enthaltend die Wappen und Siegel der Städte, Flecken und Dörfer der preussischen Provinzen: Pommern, Posen und Schlesien*. Frankfurt am Main [Reprint: Bonn 1985].
- Jędrysek-Migdalska E. 1976. Skarb brakteatów z Radzanowa nad Wkrą. *Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku* 8.
- Kiersnowski R. 1964. *Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich*. Warszawa.
- Kowalski K., Kozłowska D., Rogalski B. 2016. Zaginione – ocalone. Odkrycie zabytków archeologicznych ze szczecińskiej kolekcji starożytności pomorskich w Mołtowiu. *Materiały Zachodniopomorskie* NS 12, 9–74.
- Kubiak S. (przy współudziale B. Paszkiewicza). 1998. *Znaleziska monet z lat 1146–1500 z terenu Polski*. Inwentarz. Poznań.
- Kulesza M. 2011. Mołtowo, gm. Gościno, pow. kołobrzeski. Znaleziska. *Wiadomości Numizmatyczne* 55/1–2, 199–200.
- Kulesza M. 2015. *Skarby numizmatyczne ze zbiorów własnych Muzeum w Koszalinie*. Koszalin.
- Kunkel O. 1934a. Denkmäler aus Pommerns Vergangenheit 17: Die Elektrizität im Dienste der Wirtschaft. *Nachrichtenblatt der Überlandzentrale Pommern* 10/39, Dezember 27–28.
- Kunkel O. 1934b. Ein mittelalterlicher pommerscher Münzschatzfund als landesgeschichtliches Denkmal. *Altschlesien* 5, 336–339.
- Mehl M. 2011. *Münz- und Geldgeschichte des Erzbistums Magdeburg im Mittelalter 2: Katalog*. Hamburg.
- Menadier J. 1895. *Der Fund von Hehlingen*. *Deutsche Münzen* 3, 110–137.
- Menadier J. 1902. Zwei märkische Denarfunde. Der Münzfund von Lässig. Der Fund von Hirschfelde. *Zeitschrift für Numismatik* 23, 222–272.
- Menadier J. 1909. Die Münzen der Grafschaft Mark. W: A. Meister (red.), *Die Grafschaft Mark. Festschrift zum Gedächtnis der 300jährigen Vereinigung mit Brandenburg–Preußen 2*. Dortmund.
- Mielniczuk B. 2004. Fragmenty skarbu monet z Mołtowa, gmina Gościno, powiat Kołobrzeg, z II połowy XIII wieku. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 24, 217–228.
- Mikołajczyk A. 1977. *Naczynia datowane skarbami monet XIV–XVIII w. na ziemiach polskich*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Mikołajczyk A. 1983. Nowożytny skarby monet jako źródło historyczne. Wybrane zagadnienia. *Wiadomości Numizmatyczne* 27/1–2, 1–56.
- Oertzen O. 1900. *Die mecklenburgischen Münzen des Grossherzoglichen Münzkabinetts I: Die Bracteaten und Denare*. Schwerin.
- Paszkiewicz B. 2000. *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*. Lublin.
- Paszkiewicz B. 2004. Św. Stanisław na denarze krakowskim z XIII wieku. (Wstęp do reinterpretacji skarbu z Pełczysk). *Notae Numismaticae / Zapiski Numizmatyczne* 5, 117–133.
- Piniński J. 1975. Gryfino, m. pow. Znaleziska. *Wiadomości Numizmatyczne* 19/1, 32.
- Piskorski J.M. 1987. *Miasta księstwa szczecińskiego do połowy XIV wieku*. Warszawa–Poznań.

- Rymar E. 2009. Okolice Gryfina w okresie agresji brandenburskiej na Pomorze Zachodnie w okresie XIII–XV wieku. W: R. Gałaj-Dempniak, R. Skrycki (red.), *Gryfino i okolice na przestrzeni wieków*. Szczecin, 15–29.
- Suhle A. 1955. Fund von Ohrdruf, Kr. Gotha II. W: W. Hävernick, E. Mertens, A. Suhle, *Die mittelalterlichen Münzfunde in Thüringen*. Jena, 285–390.
- Szczurek T. 1983. Denary i brakteaty odkryte podczas badań wykopaliskowych na średniowiecznym zamku w Międzyrzeczu, woj. gorzowskie. *Wiadomości Numizmatyczne* XXVII, 56–72.
- Szczurek T. 1999. Brakteaty z wieżą: zachodniopomorskie czy dolnopołabskie? Uwagi do mennictwa zachodniopomorskiego z XIII w. *Wrocławskie Zapiski Numizmatyczne* 1–2, 31–41.
- Szczurek T. 2000. Nowe spojrzenie na brandenburskie denary z XIII i XIV w. *Wiadomości Numizmatyczne* 44/1, 81–90.
- Szczurek T. 2001. Denary anhalckie, saksońsko-wittenberskie i magdeburskie z XIII i XIV w. Uwagi na marginesie najnowszej książki H.-D. Dannenberga. *Wiadomości Numizmatyczne* 45/2, 207–217.
- Szczurek T. 2004. Obieg monety zachodniopomorskiej na terenie Brandenburgii w okresie askańskim. W: G. Horoszko (red.), *Najnowsze badania nad numizmatyką i sfragistyką Pomorza Zachodniego. Materiały z konferencji naukowej „50 lat Działu Numizmatycznego Muzeum Narodowego w Szczecinie”, 19–20 września 2002 roku*. Szczecin, 63–79.
- Szczurek T. 2007. *Obrót pieniężny w Nowej Marchii w okresie askańskim (ok. 1250–1319) w świetle mennictwa krajów niemieckich*. Warszawa.
- Szczurek T. 2008. Mennictwo arcybiskupów magdeburskich na Środkowym Nadodrzu w 2. połowie XIII wieku. *Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny* 15, 41–52.
- Thormann H. 1976. *Die anhaltischen Münzen des Mittelalters*. Münster.
- Waschinski E. 1934. *Brakteaten und Denare des Deutschen Ordens*. Frankfurt am Main.

Skróty literatury

- Belzig – Schroeder M. 1941, 41, 305–319, tabl. 213.
- Bft – Bahrfeldt E. 1889.
- Bft Slg – Bahrfeldt E. 1984.
- Da – Dannenberg H.D. 1997.
- Da AS – Dannenberg H.D. 2000.
- DbgP – Dannenberg H. 1893.
- Fbg – Friedensburg F. 1931.
- Fbg CDS – Friedensburg F. 1887–1904.
- Hirschfelde – Menadier J. 1902, 247–272.
- Laski – Menadier J. 1902, 222–246.
- Ohrdruf II – Suhle A. 1955, 285–390.
- Radzanowo – Jędrysek-Migdalska E. 1976, 8.
- „skarb Kretschmera” – Dannenberg H. 1893, 15, tabl. C.
- Waschinski – Waschinski E. 1934.
- Żeńsko – Dannenberg H. 1877, 243–260.

Lost-Saved. Medieval coins from Gryfino hoard in the collection gathered by the National Museum in Szczecin and the Museum in Koszalin

Summary

A hoard of coins was discovered in 1933 in Gryfino (German: *Greifenhagen*). Some part of the deposit got dispersed, however, most of the coins (around 7,600 items) were acquired for the then museum in Szczecin. The deposit is dated to the 1330s and the most numerous were two groups of coins: from Brandenburg (4,416 items) and Pomerania (2,889 items). It also included coins minted in Mecklenburg (115 items) and some other European countries (158 items). During World War II, the treasure was evacuated to the town of Mołtowo, Kołobrzeg district and then it disappeared. Later finds of medieval coins in the vicinity of Mołtowo were not linked with it. A dozen or so coins were transferred to the Museum in Koszalin and function incorrectly in the literature on the subject as the Mołtowo assemblage. In 2016, another 448 coins (407 denarii, 41 bracteates) were discovered and amassed in the National Museum in Szczecin. In total, 468 coins were recovered from the transferred hoard. At the current stage of the research, the provenance of 460 coins has been established (238 from Brandenburg, 213 from Pomerania, 9 foreign), 26 types of Branderburgian and 18 types of Pomeranian coins have been identified, and the youngest coin in this assemblage, that is a Brandenburgian denarius from c. 1300–1305 has been indicated. The other emissions date back to the second half of the 13th century. Interesting phenomena of immobilization, puncturing and demonetization of coins have been observed in the assemblage analysed. The first situation concerns bracteates from the mints in Pырzyce, Szczecin and Uznam, which looked the same for many years. The phenomenon of puncturing was noticed on bracteates from the Pырzyce mint and original stamps from the original mint were identified. A Silesian bracteate was deliberately flattened because it was identified with non-monetary assets and was often found in treasures along with ornaments. The coins recovered from the Gryfino hoard were not specially selected, hence they constitute a random sample. The coins from Brandenburg and Pomerania as well as foreign coins even have a proportional reference in the Mołtowo assemblage. This money was related to the local market and trade relations. Its removal from the internal market is evidenced by a large percentage of coins divided into halves. Whereas the great typological diversity resulting from the periodic exchange of coins and the presence of foreign coins with an outdated stamp (from the 1270s and 1280s) emphasize the metal value.

Genowefa Horoszko
Muzeum Narodowe w Szczecinie
g.horoszko@muzeum.szczecin.pl